

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાતની ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં

આર / ફોજદારી અપીલ નં. ૩૩૯/૨૦૧૩ – મા

આર / ફોજદારી પરચુરણ અરજી નં. ૧ વર્ષ ૨૦૨૦

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીઓ

કુમારી સોનીયા ગોકાણી
અને રાજેન્દ્ર એમ. સરીન

સહી/–

સહી/–

- ૧ શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?
- ૨ પત્રકારને બતાવવામાં આવે કે નહીં?
- ૩ શું તેમના ન્યાયમૂર્તિશ્રી ચુકાદાની પાકી નકલ જોવા માંગે છે ?
- ૪ શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણની વ્યાખ્યા અથવા તેના હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશ સંબંધિત મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્ન સામેલ છે?

પરેશ કાંતીલાલ ગાંધી – વિરુદ્ધ – ગુજરાત રાજ્ય

ઉપસ્થીતી : : દાવો દાખલ કરનાર માટે (અરજદારો)

કથન પી. ગાંધી – અરજદારો માટે

જીર્ગા જવેરી – અધીક સરકારી વકીલ – સામાવાળા માટે

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીઓ

કુમારી સોનીયા ગોકાણી

સહી/–

અને રાજેન્દ્ર એમ. સરીન

સહી/–

તારીખ: ૦૩/૦૯/૨૦૨૧

આઈ.એ. – ચુકાદો

(કુમારી સોનીયા ગોકાણી)

૧. અરજદારોએ વિદ્વાન સેશન્સ જજના તારીખ ૦૪.૦૯.૨૦૨૦ ના આદેશને પડકાર્યો છે, જે અરજદારોના જણાવ્યા અનુસાર, વિપરીત અને ભૂલભરેલો છે, કારણ કે તેમણે નીચે મુજબની હકીકતલક્ષી પૃષ્ઠભૂમિમાં નીચેનીઅદાલતે ની કારવાહી પૂર્ણ થયા બાદ કિંમતી મુદ્દામાલ મુક્ત કર્યો નથી.

૨. અહીં અરજદાર નં.૧ એ ગુના રજિસ્ટર નં.૧-૮૪૧/૨૦૦૬ ના પ્રથમ માહિતી આપનાર (ફરિયાદી) છે. અરજદાર નં.૨ થી ૪ એ મૃતક વીણાબેન કાંતિલાલ ગાંધીની પુત્રીઓ છે. તમામ અરજદારો મૃતકના વારસદારો છે.

૩. સેશન્સ દાવાઓ નં. ૧૪૭/૨૦૧૨ માં આશરે ૦૬ વર્ષના ગાળા બાદ આરોપીઓની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી, જેના પરિણામે આરોપીઓ નિર્દોષ છૂટ્યા હતા અને નીચેનીઅદાલતે ની કારવાહી અદાલતે અપીલનો સમયગાળો પૂરો થયા પછી મુદ્દામાલનો નાશ કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો. અરજદારો તરફથી એવી ફરિયાદ છે કે પ્રવર્તમાન કાયદા, ખાસ કરીને ફોજદારી રૂલ્સ ઓફ પ્રેક્ટિસ એન્ડ સર્ક્યુલર્સ ૧૯૯૦ હેઠળ જમ કરાયેલા મુદ્દામાલ વિશે ન તો પોલીસે કે ન તો તપાસ સત્તાવાળાઓએ અરજદારને જાણ કરવાની તસ્દી લીધી હતી. સત્ર ન્યાયાલય દ્વારા નિર્દોષ છૂટવાનો આદેશ ૧૬.૧૦.૨૦૧૨ ના રોજ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. અપીલ ૨૮.૦૨.૨૦૧૩ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને આવી અપીલ ૦૧.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ મંજૂર (એડમિટ) કરવામાં આવી હતી. એકવાર અપીલ દાખલ કરવામાં આવે પછી, મુદ્દામાલનો નાશ કરવાનો હોતો નથી, અને જોકે અપીલ નિર્ધારિત સમય મર્યાદામાં દાખલ કરવામાં આવી હતી અને ૦૧.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ મંજૂર કરવામાં આવી હતી, તેમ છતાં મુદ્દામાલનો ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ નાશ કરવામાં આવ્યો હતો.

૪. અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, આ સંબંધિત સત્તાવાળાઓ તેમજ સ્ટાફ તરફથી કરવામાં આવેલું એક દુષ્ટ કૃત્ય છે. અદાલતે ના અધિકારીઓ અને રાજ્ય સરકાર કિંમતી મુદ્દામાલની હાજરી અને રાજ્ય દ્વારા અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હોવા અંગે માહિતગાર હતા અને તેમ છતાં, તેનો નાશ કરવામાં આવ્યો છે. અરજદારોએ તેમની રજૂઆતોમાં જ સર્વોચ્ચ અદાલતે ના ત્રણ ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવા માંગ્યો છે.

૧) એન. માધવન વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ કેરળ, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ એસ.સી. ૧૮૨૯.

૨) સુંદરલાલ અંબાલાલ દેસાઈ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, ૨૦૦૨(૧૦) એસ.સી.સી. ૨૮૫.

૩) શ્રીમતી બસવ્વા કોમ ધામનગૌડા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ મૈસૂર અને અન્ય,

(૧૯૭૭)૪ એસ.સી.સી. ૩૫૮.

૫. અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, તેઓ મૂળ દાવેદારો છે, નાણાકીય પાસા કરતા પણ વધુ, મુદ્દામાલનું નોંધપાત્ર ભાવનાત્મક મૂલ્ય છે. અરજદારોએ આગ્રહપૂર્વક વિનંતી કરી છે કે સંબંધિત વ્યક્તિઓને જવાબદાર ઠેરવવામાં આવે કારણ કે દેશના ન્યાયિક અંગના વહીવટી સ્ટાફ તરફથી કરવામાં આવેલી આવી કાર્યવાહી સામાન્ય જનતાના વિશ્વાસને ડગમગાવી શકે છે. સંસ્થાઓને સમાજમાં કાયદાનું શાસન જાળવી રાખવા માટે સત્તા આપવામાં આવી છે અને કમનસીબે, તે એવા લોકો દ્વારા ચલાવવામાં આવે છે, જેઓ અત્યંત નિર્લજ્જતા સાથે આવા ભ્રષ્ટ્ર અને ઉદ્ધત કૃત્યો કરે છે.

૬. આગળ વધુ રજૂ કરવામાં આવે છે કે, અપીલમાં પડતર આદેશ પસાર કરવાની અદાલતે ની કાર્યવાહી, ઉચ્ચતમ અદાલતે દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશોના સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘનમાં છે, કારણ કે અદાલતે યાંત્રિક રીતે મુદ્દામાલના નાશનો આદેશ આપ્યો છે, જ્યારે તેને આ બાબતની સંપૂર્ણ જાણ હતી કે આભૂષણો મુદ્દામાલનો ભાગ હતા. વધુમાં, આ કાર્યવાહી હાલ અમલમાં રહેલા કાયદાકીય પ્રાવધાનોના તથા "Rules of Practice and Circular Orders, 1990" સાથે

પણ અસંગત છે.

૭. આગળ વધુ દાવો કરવામાં આવે છે કે, સંબંધિત અધ્યક્ષ અધિકારી સમક્ષ રાજ્યની પ્રારંભિક સ્થિતિ એવી હતી કે કોઈ એવો મુદ્દામાલ હાજર ન હતો. તેમ છતાં, માત્ર મરણોત્તર નોંધનો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યા પછી જ રાજ્યએ પોતાની સ્થિતિમાં ફેરફાર કર્યો.

૮. અરજદારના જણાવ્યા અનુસાર, કરવામાં આવેલ નાશ સ્વયં ઇરાદાપૂર્વકનો હતો અને રાજ્ય સત્તાધિકારીઓને આ બાબતની જાણ હતી કે કિંમતી વસ્તુઓનો નાશ કરવામાં આવી શકતો નથી. આ અરજદારોની અવસાન પામેલ માતાનું કિંમતી સોનાં તથા હીરાનું આભૂષણ હતું અને તેથી તેને લાગણીાત્મક તથા સંવેદનાત્મક મૂલ્ય હતું. તેમાં દરેક કાને બે કાનના ટોપ્સ તથા હીરાથી જડિત એક મોટું આંગઠી હતું. તેને મૂલ્યવાન મુદ્દામાલ નથી એવું કહેવું સંબંધિત સત્તાધિકારી તરફથી અતિ અયોગ્ય પ્રસ્તાવ છે. તેથી, નીચે મુજબ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે:

“૧૨. તેથી, અરજદારો આ માનનીયઅદાલતે સમક્ષ નીચે મુજબ પ્રાર્થના કરે છે—

ક) આ અરજ સ્વીકારવા કૃપા કરશો;

ખ) માન. સત્ર ન્યાયધીશ , અમદાવાદ દ્વારા Cr.MA નં. ૪૨૬૯/૨૦૨૦ માં આપવામાં આવેલ આદેશને રદ કરી અને બાજુએ મૂકવા કૃપા કરશો;

ગ) સેશન દાવાઓ નં. ૧૪૭/૨૦૧૨ના રેકૉર્ડ મંગાવા કૃપા કરશો;

ઘ) રાજ્યને મુદ્દામાલની વાસ્તવિક સ્થિતિની તપાસ કરવા નિર્દેશ આપવા તથા જો તેનો નાશ થયેલ હોય, તો અરજદારોને રૂપિયા ૧,૮૦,૦૩૬/- (રૂપિયા એક લાખ એસી હજાર છત્રીસ માત્ર)ની ભરપાઈ કરવા આદેશ આપવા કૃપા કરશો;

ચ) ન્યાય, સમતા અને સદ્વિવેકના હિતમાં યોગ્ય અને ન્યાયસંગત અન્ય આદેશ પસાર કરવા કૃપા કરશો.”

૯. અરજદારો તરફથી આ ફરિયાદ કરવામાં આવે છે કે પોલીસે કબજે લેવાયેલા મુદ્દામાલ અંગે જાણ કરવાની કોઈ કાળજી લીધી નહોતી. ચુકાદામાં, નીચેની અદાલતે ની કારવાહી અદાલતે

૧૬.૧૦.૨૦૧૨ના રોજ નિર્દોષતા આપતો ચુકાદો અને આદેશ આપતી વખતે અપીલની મુદત પૂર્ણ થયા પછી મુદ્દામાલનો નાશ કરવા માટે દિશા નિર્દેશ આપ્યો હતો. ત્યારબાદ ૨૮.૦૨.૨૦૧૩ના રોજ કરવામાં આવેલી અપીલ ૦૧.૦૫.૨૦૧૩ના રોજ સ્વીકારવામાં આવી હોવા છતાં, અપીલ બાકી હોવાની બાબતને અવગણીને મુદ્દામાલનો નાશ ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૦. આઅદાલતે, માનનીય સરકારી વકીલના કચેરીને નોટિસ જારી કરતી વખતે, તપાસ અધિકારીની વિગતવાર સૂચનાઓ મંગાવી. ભદ્રા સ્થિત સિટી સિવિલ અને સેશન્સઅદાલતે ના રજિસ્ટ્રાર પાસેથી વધારાનો અહેવાલ પણ મંગાવવામાં આવ્યો હતો.

૧૧. અદાલત દ્વારા તારીખ ૨૭.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલા આદેશ અનુસાર, અસલ ફાઈલો A, B અને C અદાલતે ને મળી છે. મુદ્દામાલની પહોંચ અને તેના નિકાલ માટે નિભાવવામાં આવતા સામાન્ય રજિસ્ટર મોકલવામાં આવ્યા ન હોવાથી, તે શહેરી દીવાની અને સત્ર ન્યાયાલયપાસેથી મંગાવવામાં આવ્યા હતા. શ્રી દિપેશ આર. ગાંધી, રજિસ્ટ્રાર, અને શ્રી પરીક્ષિત ચંપાવત, સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, સિટી સિવિલ એન્ડ સત્ર ન્યાયાલય , અમદાવાદ વર્ષ ૨૦૦૬ અને ૨૦૧૩ ના સામાન્ય રજિસ્ટર સાથે હાજર રહ્યા હતા.

૧૨. અમે પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને વિગતવાર સાંભળ્યા છે. તેઓને રજિસ્ટરમાં કરવામાં આવેલી નોંધો સમજાવવાની તક પણ આપવામાં આવી હતી.

૧૩. એ બાબત વિવાદમાં નથી કે મુદ્દામાલ, જેની અરજદાર દ્વારા માંગ કરવામાં આવી રહી છે, તેનો નાશ કરવામાં આવ્યો છે. જોકે અપીલ ૦૧.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી, તેમ છતાં ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ તેનો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો. શ્રી એ.પી. જોશી, રજિસ્ટ્રાર,

શહેરી દીવાની અને સત્ર ન્યાયાલય અને શ્રી હિમાંશુ શાહ, હાલમાં સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, પણ વિડિયો કોન્ફરન્સિંગ દ્વારા હાજર રહ્યા હતા. ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રાર, સુશ્રી જાની, જેમણે ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ નાશ કર્યા હોવાનું સમર્થન કર્યું હતું, તેઓ નિવૃત્ત થયા છે.

૧૪. રજિસ્ટ્રાર, સિટી સિવિલ એન્ડ સત્ર ન્યાયાલય , અમદાવાદ દ્વારા રજિસ્ટ્રાર જનરલ, ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય ને સંબોધીને તારીખ ૧૪.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ એક પત્ર મોકલવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે રેકૉર્ડની સંપૂર્ણ તપાસ અને ચકાસણી કરતાં એવું બહાર આવ્યું છે કે સેશન્સ દાવાઓ નં. ૧૪૭/૨૦૧૨ એ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨, ૩૯૪ અને ૩૯૮ હેઠળ નોંધાયેલા ગુના રજિસ્ટર નં. ૧-૮૪૧/૨૦૦૬ માંથી ઉદ્ધત થયો હતો. તપાસ અધિકારીએ મુદ્દામાલ પહોંચ દ્વારા આ મુદ્દામાલની વસ્તુઓ કબજે કરી હતી અને પેકેટ સીલ હોવાને કારણે, ઉક્ત સીલબંધ પેકેટમાં રહેલા ઘરેણાંની કિંમત અને અન્ય વર્ણન નક્કી કરી શકાયા ન હતા અને મુદ્દામાલની કિંમત શૂન્ય-શૂન્ય દર્શાવવામાં આવી હતી.

૧૫. આ અહેવાલ મુજબ, સંબંધિત વિગતો અને માહિતી મહાનગરીય દંડાધીકારી અદાલતે નં. ૨૨, અમદાવાદ દ્વારા રજિસ્ટ્રી, સિટી સિવિલ એન્ડ સત્ર ન્યાયાલય ને મોકલવામાં આવી હતી. જે નાઝીર વિભાગ પાસે નિભાવવામાં આવતા જનરલ મુદ્દામાલ રજિસ્ટરમાં તારીખ ૧૦.૦૪.૨૦૧૨ ના રોજ એન્ટ્રી નં. ૧૦૬ થી વિધિવત રીતે નોંધવામાં આવી હતી.

૧૬. આ અહેવાલ મુજબ, જ્યારે સેશન્સ દાવાઓ નં. ૧૪૭/૨૦૧૨ નો તારીખ ૧૬.૧૦.૨૦૧૨ ના રોજ નિકાલ કરવામાં આવ્યો, ત્યારે સંબંધિત આરોપીને નિર્દોષ છોડી મૂકવામાં આવ્યો હતો અને મુદ્દામાલના નાશ કરવા અંગેના ચુકાદા અને આદેશમાં આપેલી સૂચનાઓના આધારે, અપીલ દાખલ થયા બાદ તારીખ ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ મુદ્દામાલનો નાશ

કરવામાં આવ્યો હતો. મુદ્દામાલના નાશ અંગેની જરૂરી નોંધ જનરલ મુદ્દામાલ રજિસ્ટરમાં વિધિવત રીતે કરવામાં આવી હતી. ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ આ રજિસ્ટરમાં વિદ્વાન સેશન્સ જજના કાર્યકારી આદેશનો સારાંશ પણ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ, અદાલતે દ્વારા પસાર કરાયેલા ચુકાદા અને આદેશને પહુકમનામું ત્રી ફોજદારી અપીલ નં. ૩૩૯/૨૦૧૩ માં ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૧.૦૫.૨૦૧૩ નો આદેશ રજિસ્ટ્રીને તારીખ ૦૨.૦૭.૨૦૧૩ ના રોજ મળ્યો હતો. જો કે, ત્યાં સુધીમાં, ફોજદારી અપીલ નં. ૩૩૯/૨૦૧૩ માં અદાલતે ની રિટ રજિસ્ટ્રીને મળે તે પહેલા જ, અપીલનો સમયગાળો પૂરો થતાં નીચેની અદાલતે ની કાર્વાહી અદાલતે ના આદેશના યોગ્ય પાલનમાં નિયમો મુજબ આ મુદ્દામાલની વસ્તુઓનો નાશ થઈ ચૂક્યો હતો. મુદ્દામાલના નાશ સમયે રજિસ્ટ્રી ફોજદારી અપીલ નં. ૩૩૯/૨૦૧૩ અંગે સંપૂર્ણપણે અજાણ હતી. તદુપરાંત, વર્ષ ૨૦૦૬ ની પહોંચ નં. ૪૧૩ મુજબ મુદ્દામાલની કિંમત શૂન્ય-શૂન્ય હોવાથી, સંભવતઃ તેને કિંમતી મુદ્દામાલ તરીકે ગણવામાં આવ્યો ન હતો અને તેથી, કિંમતી મુદ્દામાલ રજિસ્ટરમાં કોઈ નોંધ કરવામાં આવી ન હતી અને આવા મુદ્દામાલનો નાશ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૭. અરજદારો તરફથી હાજર માનનીય વકીલ શ્રી કથન ગાંધી જોરદાર રીતે દલીલ કરી છે કે આ વસ્તુનું મૂલ્ય નાણાકીય મૂલ્ય કરતાં વધુ સંવેદનશીલ અને લાગણીાત્મક મૂલ્ય ધરાવે છે. અરજદારને ગેરરીતિની શંકા છે. માનનીય વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આ વાત કલ્પનાથી પર છે કે કેવી રીતે મૂલ્યવાન મુદ્દામાલનો નાશ કરવામાં આવી શક્યો. રજિસ્ટ્રી તરફથી આ બાબતની ખાતરી કરવા માટે કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી કે અપીલ કરવામાં આવી છે કે નહીં અને તેના બદલે અપીલ પહેલેથી જ બાકી હોવા છતાં ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ના રોજ તેનો નાશ કરવામાં આવ્યો. તેમણે વધુમાં દલીલ કરી કે આભૂષણ મૃતકના શરીર પરથી લેવામાં આવ્યા હતા. તેમણે વધુમાં દલીલ કરી કે અરજદારની માતાની અંબાવાડી વિસ્તારમાં, જે સલામત ગણાય છે, દિવસે દિવસે નિર્દયી રીતે હત્યા કરવામાં આવી હતી અને અંતે, માત્ર આરોપીઓ લગભગ છ વર્ષ

સુધી ફરાર રહ્યા અને તેઓ નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યા એટલું જ નહીં, પરંતુ અદાલતે ના સ્ટાફે ક્યારેય ફોજદારી નિયમો (Criminal Rules of Practice and Orders)નું પાલન કરવાની કાળજી લીધી નહોતી, તેના બદલે તેમણે ઉચ્ચ ન્યાયલયે જે માંથી રિટ પ્રાપ્ત ન થવા અંગે દોષારોપણ કરવાનો માર્ગ પસંદ કર્યો. તેમણે દલીલ કરી છે કે રજૂ કરવામાં આવેલા રજીસ્ટરોના આધારે, કોઈપણ વ્યક્તિએ જાહેર અધિકારી તરીકે અપેક્ષિત ફરજ નિભાવેલી નથી, તેમણે બેદરકારી રાખવાનું પસંદ કર્યું છે, જ્યારે મુદ્દામાલની રસીદમાં વર્ણન સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે. જો આ મૂલ્યવાન મુદ્દામાલ ન હોત, તો પીળા ધાતુનો ઉલ્લેખ કરવાની અને તેને સીલ કરીને પોલીસને સોંપવાની કોઈ આવશ્યકતા ન હોત. આ બાબતની સંપૂર્ણ જાણ હોવા છતાં કે વસ્તુઓ મૃતકના વ્યક્તિ પાસેથી જપ્ત કરવામાં આવી હતી, ઓછામાં ઓછા કોઈ એક તબક્કે અધિકારીઓ તરફથી તેનું મૂલ્યાંકન કરવાનો પ્રયાસ થઈ શક્યો હોત.

૧૮. માનનીય વધારાના સરકારી વકીલે, અરજદારોના વકીલ શ્રી ગાંધીની દલીલોનું સમર્થન કર્યું છે, જ્યાં સુધી અવિચારી રીતે નાશ કરવાની કાર્યવાહીનો પ્રશ્ન છે. તેમણે આ પણ દલીલ કરી કે અરજદારો લગભગ સાત વર્ષ પછી પોતાના મુદ્દામાલ માટે અદાલતે નો આશરો લીધો છે. તેમણે આ બાબતે પણ સહમતિ વ્યક્ત કરી કે અપીલ હજી પણ બાકી છે અને અપીલ અદાલતે કોઈપણ તબક્કે આવા મુદ્દામાલની જરૂર પડી શકે છે, તેથી તેનો નાશ થઈ શક્યો ન હોત. આ ઉપરાંત, અહીં તે મૂલ્યવાન મુદ્દામાલ હતો, જેને શ્રેષ્ઠ સ્થિતિમાં ભારત સરકારના ટંકશાળ ખાતે મોકલી શકાય તેમ હતું, પરંતુ મુદ્દામાલના નાશ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઉદ્ભવતો નથી.

૧૯. આ રીતે બંને પક્ષોને સાંભળ્યા બાદ નોંધવું જરૂરી છે કે ફોજદારી અપીલ નં. ૩૩૯ ઓફ ૨૦૧૩ હજી પણ બાકી છે.

તેને નીચેની અદાલતે ની કાર્યવાહી આદેશ દ્વારા ૦૧.૦૫.૨૦૧૩ના રોજ સ્વીકારવામાં આવી હતી:

"અરજદાર રાજ્ય ગુજરાત તરફથી હાજર માનનીય વધારાના સરકારી વકીલ શ્રીમતી શાહને સાંભળ્યા બાદ અને પડતર ચુકાદા તથા નિર્દોષતા આપતા આદેશનું અવલોકન કર્યા બાદ, અમારી મતે અપીલ વિચારણા લાયક છે. આથી અપીલ સ્વીકારવામાં આવે છે.

શ્રી અષ્ટાવાડી, માનનીય વકીલ, પ્રતિસાદકર્તા નં.૨ તરફથી એડમિશનની નોટિસની સેવા માફ કરે છે. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમના પાસે પ્રતિસાદકર્તા નં.૨નું વકાલતનામું છે અને ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયલયે ે લીગલ એડ તબદીલી દ્વારા કરવામાં આવેલી વિનંતી પર તેઓ હાજર થયા છે અને પ્રતિસાદકર્તા નં.૨ તરફથી વકાલતનામું ૩.૫.૨૦૧૩ સુધીમાં રજૂ કરવામાં આવશે. પ્રતિસાદકર્તાઓ સામે રૂપિયા ૨૦,૦૦૦/- દરેકની જામીનલાયક વોરંટ જારી કરવામાં આવે."

૨૦. તે જ તારીખે ફોજદારી અપીલ નં. ૩૩૯ ઓફ ૨૦૧૩માં ફોજદારી મિસેલેનિયસ અરજી નં. ૩૫૧૦ ઓફ ૨૦૧૩માં નીચે મુજબ બીજો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો:

"ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા ની કલમ ૩૭૮(૧)(૩) હેઠળ હાલની અરજી અરજદાર રાજ્ય ગુજરાત દ્વારા પડતર ચુકાદા તથા ૬.૧૦.૨૦૧૨ના નિર્દોષતા આપતા આદેશ સામે અપીલ કરવાની મંજૂરી મેળવવા માટે કરવામાં આવી છે, જે માનનીય વધારાના સિટી સત્ર ન્યાયધીશ ,અદાલતે નં.૮, અમદાવાદ દ્વારા સેશન દાવાઓ નં. ૧૪૭ ઓફ ૨૦૧૨માં આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં પ્રતિસાદકર્તાઓ મૂળ આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨, ૩૯૪ અને ૩૯૮ હેઠળના ગુનાઓમાંથી નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા.

અરજદાર રાજ્ય ગુજરાત તરફથી હાજર માનનીય વધારાના સરકારી વકીલ શ્રીમતી શાહને સાંભળ્યા બાદ અને નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વાહીઅદાલતે દ્વારા આપવામાં આવેલા પડતર ચુકાદા તથા નિર્દોષતા આપતા આદેશને ધ્યાનમાં લઈ, અમારી મતે અપીલ વિચારણા લાયક છે. આથી માંગ મુજબ અપીલ કરવાની મંજૂરી અહીંથી આપવામાં આવે છે. આથી હાલની અરજીનો નિવાર કરવામાં આવે છે."

૨૧. અપીલ હજુ વિચારણા હેઠળ પડતર છે. આ પ્રવેશ ની રિટ જુલાઈ, ૨૦૧૩ ના માસમાં સિટી સિવિલ એન્ડ સત્ર ન્યાયાલય માં મોકલવામાં આવી હતી. પ્રોસિક્યુશનનો શરૂઆતનો

દાવાઓ એવો છે કે પ્રતિવાદી આરોપીએ, ૧૩.૧૧.૨૦૦૬ ના રોજ લૂંટ કરવાના ઈશિદે, રાત્રે આશરે ૧૨:૦૦ વાગ્યે અંબાવાડીની વલ્કેશ્વર સોસાયટીના બંગલા નં. ૧૩ માં પ્રવેશ કર્યો હતો, જ્યાં હાલના અરજદારોના માતાએ તેઓને જોઈ જતાં બૂમો પાડવાનું શરૂ કર્યું હતું. પ્રતિવાદીઓએ તેમનું મોઢું દબાવીને તેમને પકડી રાખ્યા હતા અને આરોપી શામજી ઉર્ફે શંભુએ વીણાબેનના ગળાના ભાગે છરીના ઘા ઝીંક્યા હતા, જેઓ ઈજાઓના કારણે મૃત્યુ પામ્યા હતા. ત્યારબાદ, આરોપીઓ દ્વારા મૃતકના શરીર પરના સોનાના દાગીના લૂંટી લેવામાં આવ્યા હતા. આ ઘટનાને કારણે ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને બંને આરોપીઓ છ વર્ષથી વધુ સમય સુધી ફરાર રહ્યા હતા. અંતે, આ દાવાઓ આરોપીઓના નિર્દોષ છૂટકારામાં પરિણમ્યો, જેમાં અદાલતે અપીલનો સમયગાળો પૂરો થતાં મુદ્દામાલની વસ્તુઓનો નાશ કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો.

૨૨. પોસ્ટમોર્ટમ સમયે, ડોક્ટરે મૃતકના શરીર પરથી સોનાના દાગીના મેળવ્યા હતા, જેને સીલબંધ પેકેટમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. આ વર્ષ ૨૦૦૬ ના પેકેટ નં. ૯૭૩ માં હતું. આ ૧૩.૧૧.૨૦૦૬ ના રોજ ૨૦૦૬ ના પહોંચ નં. ૪૧૩ ના સંબંધમાં ગુના રજિસ્ટર નં. ૧-૮૪૧/૨૦૦૬ ના અનુસંધાને જરૂરિયાત મુજબ એલિસબ્રિજ પોલીસ મથક મોકલવામાં આવ્યું હતું. આ એલિસબ્રિજ પોલીસ મથક દ્વારા મહાનગરીય દંડાધિકારી નીઅદાલતે, અમદાવાદને સેશન્સ દાવાઓ નં. ૧૪૭/૨૦૧૨ માં મોકલવામાં આવ્યું હતું, જે ફોજદારી માર્ગદર્શિકા ફોર્મ નં. ૮૦ મુજબ સેશન્સ દાવાઓ નં. ૧૪૭/૨૦૧૨ ના મથાળા હેઠળ નિભાવવામાં આવે છે, જેમાં ૧૨ કોલમ છે, એટલે કે, ૧) કેસની સંખ્યા ૨) આરોપીઓના નામ, તેમની ઉંમર, વ્યવસાય અને રહેઠાણ

૩) તહોમતનામાનો સાર ૪) અગાઉની સજા, જો કોઈ હોય તો

૫) (અ) ગુનાની (બ) ફરિયાદની, જો હોય તો (ક) પ્રોસેસ ઈશ્યુ કરવાની તારીખ.

૬) (i) આરોપીની ધરપકડની તારીખ (ii) શું જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે?

જો એમ હોય તો, કઈઅદાલતે અને કઈ તારીખે તેમને મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.

(iii) જામીન રદ થવા પર અથવાઅદાલતે દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવતા ફરીથી
ધરપકડની તારીખ

(iv) તપાસ, પૂછપરછ અને નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વાહી દરમિયાન
અટકાયતનો કુલ સમયગાળો.

૭) તબદીલ લની તારીખ અને તબદીલ કરનાર દંડાધીકારી નો હોદ્દો

૮) સેશન્સ જજ દ્વારા રેકૉર્ડ મળ્યાની તારીખ.

૯) નિર્ણયની તારીખ અને જજનું નામ અને હોદ્દો.

૧૦) મિલકતના નિકાલ અંગેના આદેશ સહિત કેસના અંતિમ આદેશનો સાર

૧૧) ઉચ્ચ ન્યાયાલય અથવા સર્વોચ્ચ અદાલતે માં અપીલ, સંદર્ભ દાવો અથવા

પુનઃવિચાર અરજી પરના આદેશનો સાર અને તારીખ. ૧૨) શેરો.

૨૧. અપીલ હજુ વિચારણા હેઠળ પડતર છે. આ પ્રવેશ ની રિટ જુલાઈ, ૨૦૧૩ ના માસમાં સિટી સિવિલ એન્ડ સ્ટ્ર ન્યાયાલય માં મોકલવામાં આવી હતી. પ્રોસિક્યુશનનો શરૂઆતનો દાવાઓ એવો છે કે પ્રતિવાદી આરોપીએ, ૧૩.૧૧.૨૦૦૬ ના રોજ લૂંટ કરવાના ઇરાદે, રાત્રે આશરે ૧૨:૦૦ વાગ્યે અંબાવાડીની વલ્કેશ્વર સોસાયટીના બંગલા નં. ૧૩ માં પ્રવેશ કર્યો હતો, જ્યાં હાલના અરજદારોના માતાએ તેઓને જોઈ જતાં બૂમો પાડવાનું શરૂ કર્યું હતું. પ્રતિવાદીઓએ તેમનું મોઢું દબાવીને તેમને પકડી રાખ્યા હતા અને આરોપી શામજી ઉર્ફે શંભુએ વીણાબેનના ગળાના ભાગે છરીના ઘા ઝીંક્યા હતા, જેઓ ઈજાઓના કારણે મૃત્યુ પામ્યા હતા. ત્યારબાદ, આરોપીઓ દ્વારા મૃતકના શરીર પરના સોનાના દાગીના લૂંટી લેવામાં આવ્યા હતા. આ ઘટનાને કારણે ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને બંને આરોપીઓ છ વર્ષથી વધુ સમય સુધી ફરાર રહ્યા હતા. અંતે, આ દાવાઓ આરોપીઓના નિર્દોષ છૂટકારામાં પરિણમ્યો, જેમાં અદાલતે એ અપીલનો સમયગાળો પૂરો થતાં મુદ્દામાલની વસ્તુઓનો નાશ કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો.

૨૨. પોસ્ટમોર્ટમ સમયે, ડોક્ટરે મૃતકના શરીર પરથી સોનાના દાગીના મેળવ્યા હતા, જેને સીલબંધ પેકેટમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. આ વર્ષ ૨૦૦૬ ના પેકેટ નં. ૯૭૩ માં હતું. આ ૧૩.૧૧.૨૦૦૬ ના રોજ ૨૦૦૬ ના પર્ણોચ નં. ૪૧૩ ના સંબંધમાં ગુના રજિસ્ટર નં. ૧-૮૪૧/૨૦૦૬ ના અનુસંધાને જરૂરિયાત મુજબ એલિસબ્રિજ પોલીસ મથક મોકલવામાં આવ્યું હતું. આ એલિસબ્રિજ પોલીસ મથક દ્વારા મહાનગરીય દંડાધીકારી નીઅદાલતે , અમદાવાદને સેશન્સ દાવાઓ નં. ૧૪૭/૨૦૧૨ માં મોકલવામાં આવ્યું હતું, જે ફોજદારી માર્ગદર્શિકા ફોર્મ નં. ૮૦ મુજબ સેશન્સ દાવાઓ નં. ૧૪૭/૨૦૧૨ ના મથાળા હેઠળ નિભાવવામાં આવે છે, જેમાં ૧૨ કોલમ છે,

એટલે કે, ૧) કેસની સંખ્યા ૨) આરોપીઓના નામ, તેમની ઉંમર, વ્યવસાય અને રહેઠાણ.

૩) તહોમતનામાનો સાર (૪) અગાઉની સજા, જો કોઈ હોય તો.

૫) (અ) ગુનાની (બ) ફરિયાદની, જો હોય તો (ક) પ્રોસેસ ઈશ્યુ કરવાની તારીખ.

૬) (i) આરોપીની ધરપકડની તારીખ (ii) શું જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે?

જો એમ હોય તો, કઈઅદાલતે અને કઈ તારીખે તેમને મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.

(iii) જામીન રદ થવા પર અથવાઅદાલતે દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવતા ફરીથી ધરપકડની તારીખ (iv) તપાસ, પૂછપરછ અને નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વાહી દરમિયાન અટકાયતનો કુલ સમયગાળો.

૭) તબદીલ લની તારીખ અને તબદીલ કરનાર દંડાધીકારી નો હોદ્દો

૮) સેશન્સ જજ દ્વારા રેકૉર્ડ મળ્યાની તારીખ.

૯) નિર્ણયની તારીખ અને જજનું નામ અને હોદ્દો.

૧૦) મિલકતના નિકાલ અંગેના આદેશ સહિત કેસના અંતિમ આદેશનો સાર

૧૧) ઉચ્ચ ન્યાયાલય અથવા સર્વોચ્ચ અદાલતે માં અપીલ, સંદર્ભ દાવો અથવા પુનઃવિચાર અરજી પરના આદેશનો સાર અને તારીખ ૧૨) શેરો.

૨૩. બીજી કોલમમાં, બંને આરોપીઓ અંજય હરિકૃષ્ણ અને અનિલ જયંતિલાલ

મકવાણાના નામ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. તેમની પાસેથી મેળવેલ મુદ્દામાલની વસ્તુઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. સાતમી (૭મી) કોલમ મહાનગરીય દંડાધીકારી ,અદાલતે નં. ૨૨ ને તારીખ ૧૭.૦૩.૨૦૧૨ ના રોજ કરેલ તબદીલ લની તારીખનો ઉલ્લેખ કરે છે. દસમી (૧૦મી) કોલમમાં, મિલકતના નિકાલના આદેશ સહિતઅદાલતે ના અંતિમ આદેશનો સાર ઉલ્લેખિત છે. શેરાની કોલમમાં વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ,અદાલતે નં. ૮ ના આદેશનો સંદર્ભ છે. તેમાં કોઈ પણ સહી વગર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે ૦૭.૦૫.૨૦૧૩ સુધી ઉચ્ચ ન્યાયાલય માં કોઈ અપીલ થઈ નથી. જનરલ રજિસ્ટરમાં પણ, જે સિટી સિવિલ એન્ડ સત્ર ન્યાયાલય ના પ્રોપર્ટી રજિસ્ટર તરીકે ઓળખાય છે, તેમાં પ્રથમ કોલમ અનુક્રમ નંબર દર્શાવે છે, બીજી કોલમ મિલકતની પહોંચની છે, ત્રીજી ફોજદારી દાવાઓ નંબરની છે, ચોથી પક્ષકારોના નામની છે અને પાંચમી તથા છઠ્ઠી વસ્તુઓના વર્ણન અને કિંમત (કિંમતી વસ્તુઓના કિસ્સામાં વજન) ની છે, સાતમી પહોંચ અંગે દંડાધીકારી ના આધાક્ષર (initial), નિકાલ અંગે તારીખ સાથે દંડાધીકારી નો આદેશ, અંતિમ નિકાલની તારીખ અને પદ્ધતિ, મિલકત મેળવ્યાની સહી, દંડાધીકારી ની સહી અને શેરો, જો કોઈ હોય તો.

૨૪. શ્રી હિમાંશુ અને નાઝીર તથા રજિસ્ટ્રાર શ્રી જે.એલ. જેતલવાલ તેમજ શ્રી એફ.બી. પઠાણની સહી પરથી જણાય છે કે અલગ-અલગ બોક્સમાં રહેલી મુદ્દામાલની તમામ છ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી. સંબંધિત જજ દ્વારા પણ ૧૬.૧૦.૨૦૧૨ ના રોજ એવો શેરો કરવામાં આવ્યો છે કે અપીલના અંતે મુદ્દામાલની વસ્તુઓનો ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ નાશ કરવાની જરૂર રહેશે. ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રારે મુદ્દામાલ નં. ૨ નું વર્ણન આપતા ૨૦૦૬ ની પહોંચ નં. ૯૭૩ મુજબ પોસ્ટમોર્ટમ સમયે મૃતક વીણાબેન ગાંધીના શરીર પરથી મળી આવેલા સોનાના દાગીનાનો સંદર્ભ આપ્યો છે અને આ વી.એસ. હોસ્પિટલ, અમદાવાદમાં પેક કરવામાં આવ્યું હતું. તેમાં એવો પણ ઉલ્લેખ છે કે દાગીનાની કિંમત નોંધવામાં આવી નથી.

૨૫. ફોજદારી માર્ગદર્શિકા હેઠળ પ્રકરણ ૭ માં ‘મુદ્દામાલ મિલકત’ ના મથાળા હેઠળ આ મુજબની જોગવાઈ છે:

“૨૧૬.અદાલતે માં મળેલી મુદ્દામાલ અને અન્ય મિલકત તેની પહોંચના તરત જ બાદ ફોર્મ નં. ૫૧ માં નિભાવવામાં આવતા પ્રોપર્ટી રજિસ્ટરમાં નોંધવી જોઈએ અને તે ઇલેક્ટ્રોનિક ફોર્મમાં પણ નિભાવવી જોઈએ. રજિસ્ટર તૈયાર કરવાની અને સહી કરવાની પ્રાથમિક જવાબદારી સામાન્ય રીતે સત્ર ન્યાયાલય માં નાઝીરની, મહાનગરીય દંડાધીકારી નીઅદાલતે માં શિસ્તેદારની અને દંડાધીકારી નીઅદાલતે માં સિનિયર ક્લાર્કની રહેશે. રજિસ્ટરમાં કરવામાં આવેલી નોંધો પર દંડાધીકારી દ્વારા અથવા સત્ર ન્યાયાલય માં ક્લાર્ક ઓફ ધઅદાલતે દ્વારા પ્રતિ-સહી કરવી જોઈએ, જે એ નિર્દેશ કરે છે કેઅદાલતે માં રજૂ કરવામાં આવેલી મિલકતની ખરેખર તે મુજબ નોંધ કરવામાં આવી છે.”

૨૧૭. દંડાધીકારી અથવા સત્ર અદાલતે ે ના ક્લાર્ક અથવા અમદાવાદ સિટી સત્ર અદાલતે ે ના ડેપ્યુટી રજિસ્ટ્રાર, જે લાગુ પડે તે પ્રમાણે, ઓછામાં ઓછા દર ત્રણ મહિનાએ વ્યક્તિગત રીતે મુદ્દામાલ સંપત્તિની પ્રોપર્ટી રજિસ્ટર સાથે તુલના કરીને ચકાસણી કરવી જોઈએ અને પ્રોપર્ટી રજિસ્ટરનો સંદર્ભ દર્શાવતા તારીખ સાથે નોંધ (endorsement) કરવી જોઈએ અને રજિસ્ટરના remarks કોલમમાં ચકાસણીની તારીખ સાથે નોંધ કરવી જોઈએ.

મહાનગરીય દંડાધીકારી મુખ્ય મહાનગરીય દંડાધીકારી ને અને મુખ્ય ન્યાયીક દંડાધીકારી તથા ન્યાયીક દંડાધીકારીદર ત્રણ મહિનાએ સત્ર ન્યાયધીશ ને મુદ્દામાલ સંપત્તિની ચકાસણી કરવામાં આવી હોવાનો અહેવાલ રજૂ કરવો જોઈએ.

૨૧૮. સત્ર ન્યાયધીશ અથવા મુખ્ય મહાનગરીય દંડાધીકારી , જે લાગુ પડે તે પ્રમાણે, તેઓએ ખાતરી કરવી જોઈએ કે અહેવાલો તેમજ નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વવાહી પેરામાં ઉલ્લેખિત અહેવાલ નિયમિત રીતે તેમને પ્રાપ્ત થાય. તેઓએ અહેવાલોની તપાસ (scrutinize) કરવી જોઈએ અને જ્યારે જરૂરી હોય ત્યારે સંબંધિત દંડાધીકારી ને સૂચનાઓ આપવી જોઈએ.

૨૧૯ (૧). જ્યારે મુદ્દામાલ પોલીસ દ્વારા ફોજદારી કેસમાંઅદાલતે સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે, ત્યારે પોલીસએ પાવતી અથવા યાદી નકલ બે પ્રત માં રજૂ કરવી જોઈએ, જેમાં અદાલત માં ાં રજૂ કરાયેલા દરેક પ્રકારના મુદ્દામાલનું સંપૂર્ણ વર્ણન, જેમ કે માપ, વજન વગેરે દર્શાવેલ હોય.

૨૧૯ (૨) સત્ર અદાલતે ે ના નાજર, ચીફ જ્યુડિશિયલ દંડાધીકારી તથા જ્યુડિશિયલ દંડાધીકારી નીઅદાલત માં ાં સિનિયર કલાર્ક અથવા મહાનગરીય દંડાધીકારી નીઅદાલત માં ાં શેરીસ્તેદાર, જે લાગુ પડે તે પ્રમાણે, યાદી અથવા પાવતી માં દર્શાવેલ દરેક વસ્તુની ચકાસણી કરી અને ચકાસણી બાદ તરત જ તેને મુદ્દામાલ રજિસ્ટરમાં નોંધ કરવી અને મુદ્દામાલ પ્રાપ્ત થયાનો પુરાવો તરીકે તેની ડુપ્લિકેટ નકલ પોલીસને પરત આપવી જોઈએ. જેઅદાલત માં ાં તે વસ્તુઓ નોંધાયેલ હોય તે મુદ્દામાલ રજિસ્ટરના સીરિયલ નંબર, તારીખ વગેરે મૂળ પાવતી અને યાદી તથા તેની ડુપ્લિકેટ નકલ પર લખવામાં આવવા જોઈએ અને આવી ડુપ્લિકેટ નકલ મુદ્દામાલ પ્રાપ્ત થયાના પુરાવા તરીકે પોલીસને પરત આપવી જોઈએ. નાજર, સિનિયર કલાર્ક અથવા શેરીસ્તેદાર, જે લાગુ પડે તે પ્રમાણે, પાવતી અથવા યાદી પરઅદાલતે ની સીલ લગાવવી જોઈએ.

૨૧૯ (૩). પોલીસ વિભાગના કોઈ જવાબદાર અધિકારીને દર મહિના અંતે પોતાની પાસે રહેલી ડુપ્લિકેટ પાવતી અથવા યાદી નીઅદાલત માં ાં રહેલી મૂળ પાવતી અથવા યાદી સાથે ચકાસણી કરવા માટેઅદાલત માં ાં નિયુક્ત કરવો જોઈએ અને આ ચકાસણી માટે તેને જરૂરી સુવિધા આપવામાં આવવી જોઈએ.

૨૧૯ (૪). જોડાયેલા મથક ખાતેઅદાલતે ની બેઠકોના સ્થળે, જ્યાં સિનિયર કલાર્ક ન હોય અને માત્ર કનિષ્ઠ કલાર્ક નિયુક્ત હોય, ત્યાં આવી ફરજો તેઓ દ્વારા નિભાવવામાં આવશે.

૨૨૦(૧). જ્યારે સંપત્તિઅદાલતે સમક્ષ યાદી સાથે રજૂ કરવામાં આવે, ત્યારે યાદી પ્રદર્શિત (exhibited) કરવી જોઈએ અને દરેક વસ્તુને અલગથી ઓળખ માટે ચિહ્નિત (marked) અને ક્રમાંકિત (numbered) કરવી જોઈએ.

૨૨૦(૨). જ્યાં યાદીમાં દર્શાવેલ કોઈપણ વસ્તુઓ તપાસ માટે કેમિકલ એનાલાઈઝર પાસે મોકલવામાં આવી હોય, ત્યાં પોલીસ દ્વારા મોકલતી વખતે આપવામાં આવેલા ક્રમાંક તથા કેમિકલ એનાલાઈઝર દ્વારા આપવામાં આવેલા ક્રમાંક બંને યાદીમાં દર્શાવવાના રહેશે.

૨૨૦(૩). જો સંપત્તિ યાદી વિના જપ્ત કરવામાં આવી હોય, તો તેની યાદી તૈયાર કરીને પ્રદર્શિત કરવી જોઈએ. આ યાદીમાં જરૂર મુજબ ઉપપરિચ્છેદ (૨)માં ઉદ્દેખિત વિગતો પણ દર્શાવવી જોઈએ.

“xxx xxx xxx”

“૨૨૨. મૂલ્યવાન સંપત્તિ માટે અલગ રજિસ્ટર અને કેશ તથા આભૂષણ/જવેલરી જેવી મૂલ્યવાન વસ્તુઓ માટે પ્રોપર્ટી રજિસ્ટર જેવા જ સ્વરૂપમાં અલગ મુદ્દામાલ રજિસ્ટર જાળવવું જોઈએ જેથી દંડાધિકારી દ્વારા મૂલ્યવાન મુદ્દામાલ પર સતત દેખરેખ અને નિયંત્રણ સુનિશ્ચિત થઈ શકે. આવી ચકાસણી અને નિરીક્ષણ દંડાધિકારી દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે ઓછામાં ઓછું દર મહિને એક વખત કરવું જોઈએ અને તે મુજબની ચકાસણી અંગેનો અહેવાલ દર મહીનાની ૫મી તારીખે અથવા તે પહેલાં સત્ર ન્યાયધીશ અથવા મુખ્ય મહાનગરીય દંડાધિકારીને રજૂ કરવો જોઈએ.

૨૨૩(૧). મહાનગરીય દંડાધિકારી નીઅદાલતો સિવાયની ફોજદારીઅદાલતોની કસ્ટડીમાં રહેલા મુદ્દામાલ તથા અન્ય મૂલ્યવાન સંપત્તિ અંગે, અધ્યક્ષ દંડાધિકારી એ તે સંપત્તિને સુરક્ષિત રાખવા માટે તિજોરી કચેરી અથવા પેટા-તિજોરી કચેરી માં રાખવા માટે એક અથવા વધુ બોક્સમાં જમા કરાવવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

૨૨૩(૨). મહાનગરીય દંડાધિકારી નીઅદાલત માં ાં, મહાનગરીય દંડાધિકારી દ્વારા કબજે લેવામાં આવેલી અથવાઅદાલત માં ાં પ્રદર્શિત મૂલ્યવાન સંપત્તિ, જેમાં મૂલ્યવાન દસ્તાવેજોનો સમાવેશ થાય છે, તે જ દિવસે શક્ય તેટલી વહેલી તકે તેઅદાલતે ના શેરીસ્તેદારે વ્યક્તિગત રીતે અદાલતના તિજોરીમાં જમા કરાવી અને તેના વિશે કીમતી મુદ્દામાલ નોંધપોથી માં નોંધ કરાવવી જોઈએ.

૨૨૩(૩). કોઈ ખાસ મૂલ્યવાન સંપત્તિ અને રોકડ તથા મૂલ્યવાન વસ્તુઓ ધરાવતા બોક્સ, જે અદાલતે બંધ રહે ત્યારે અદાલતના તિજોરી અથવા સ્ટ્રોંગ રૂમમાં પૂરતી રીતે સુરક્ષિત ન રહે તેવી શક્યતા હોય, તે સંબંધિત દંડાધિકારીએ રાત્રિના સમયગાળા માટે તિજોરી કચેરી અથવા પેટા-તિજોરી કચેરીમાં સુરક્ષિત જમા કરાવવા જોઈએ. સંબંધિત તિજોરી કચેરી અધિકારી અથવા પેટા-તિજોરી કચેરી અધિકારીને દર કાર્ય દિવસે બંધ સમય સુધી આવી સંપત્તિ અને રોકડ બોદાવાઓ સ્વીકારવા વિનંતી કરવી જોઈએ.

૨૨૩(૪). અધ્યક્ષ દંડાધિકારીએ મુદ્દામાલ અથવા મૂલ્યવાન સંપત્તિને સુરક્ષિત જમા રાખવા માટે તિજોરી કચેરી અથવા પેટા-તિજોરી કચેરીમાં જમા કરાવવા જિલ્લા સમાહર્તાની પૂર્વ મંજૂરી મેળવી લેવી જોઈએ.

૨૨૪. દરેક અદાલત માં મૂલ્યવાન મુદ્દામાલ સંપત્તિ રાખવા માટે બે બોદાવાઓ રાખવા જોઈએ —એક નિકાલ થયેલા દાવાઓ તથા નિષ્ક્રીય (dormant) ફાઈલ માં રહેલા કેસોના મુદ્દામાલ માટે અને બીજો ચાલુ કેસોના મુદ્દામાલ માટે, જે વારંવાર અદાલત માં ાં

લાવવામાં અને પાછા તિજોરી કચેરી અથવા સ્ટ્રોંગ રૂમમાં જમા કરાવવામાં આવતો હોય.

૨૨૫. જ્યારે કોઈ સંપત્તિ સત્ર અદાલત માં ાં મોકલવામાં આવે, ત્યારે તેને એક અથવા વધુ ગાંઠોમાં સીલ કરીને દાવાઓ નંબર સાથે લેબલ લગાવી મોકલવી જોઈએ અને દરેક વસ્તુ તથા તેની ઓળખ માટેના ચિહ્ન દર્શાવતી યાદી સાથે મોકલવી જોઈએ, જેમાં દરેક વસ્તુ પર અનુરૂપ ચિહ્ન લગાવેલ હોય.

૨૨૬. રાજ્યના ન્યાયિક અધિકારીઓએ જમ કરાયેલ સોનાના લેખો ભારત સરકારની ટંકશાળ મુંબઈ ખાતે મોકલવા જોઈએ. જો જમ કરાયેલ સોનાના લેખો ઓછા અને નાની કિંમતના હોય, તો તેમને નોંધાયેલ વિમાન ટપાલ (Registered Insured Post) દ્વારા અને ટંકશાળ નિષ્ણાંત ને પૂર્વ જાણ સાથે મોકલવા જોઈએ અને જો લેખો વધારે અથવા વધુ મૂલ્યવાન હોય, તો યોગ્ય બીલ સાથે અદાલતે ના જવાબદાર અધિકારી મારફતે મુંબઈ સ્થિત ટંકશાળ ખાતે પૂર્વ આયોજન દ્વારા મોકલવા જોઈએ. જો લેખો વધારે અને વધુ મૂલ્યવાન હોય અને અદાલતે ના અધિકારી સાથે મોકલવામાં આવે, તો મોકલનાર અદાલતે નું નામ અને તે સંપત્તિ સાથે જનાર અધિકારીનું નામ પૂર્વમાં ટંકશાળ નિષ્ણાંત ને જણાવવું જોઈએ, જે લેખોની કિંમત નક્કી કરશે અને તેના માટે ચુકવણી કરવાની વ્યવસ્થા કરશે. ટંકશાળ નિષ્ણાંત દ્વારા આવી વ્યવહારમાં અદાલતે ને કરવામાં આવેલી ચુકવણી કેશ બુકમાં નોંધવી અને રકમ સમયસર તિજોરી કચેરી માં જમા કરવી જોઈએ."

૨૬. આથી, સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે ગુનાહિત કેસમાં પોલીસ દ્વારા મુદ્દામાલ અદાલત માં રજૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે પોલીસ ઉપર ફરજ હોય છે કે અદાલત માં ાં રજૂ કરાયેલ દરેક પ્રકારના મુદ્દામાલ માટે તેની વર્ણના, એટલે કે માપ, વજન વગેરે દર્શાવતી પાવતી/યાદી દ્વિપ્રતિ (duplicate) માં રજૂ કરે. ત્યારબાદ, સત્રઅદાલતે નો નાજિર, નિયમ ૨૧૯(૨) મુજબ મુખ્ય ન્યાયિક દંડાધિકારી નીઅદાલત માં ાં વરિષ્ઠ લિપિક અને મહાનગરીય દંડાધિકારી નીઅદાલત માં ાં ન્યાયિક દંડાધિકારી અથવા શિસ્તેદાર, જે લાગુ પડે તે મુજબ, યાદી/પાવતીમાં દર્શાવેલ દરેક વસ્તુ અને મુદ્દામાલ નોંધની ચકાસણી કરી, તે જ બાબત મુદ્દામાલ રજીસ્ટરમાં ચકાસણી બાદ નોંધવી અને પ્રાપ્ત થયાનું ટોકન તરીકે તેની નકલ પોલીસને પરત આપવી.

અદાલતેના મુદ્દામાલ રજીસ્ટરમાં જે ક્રમાંક, તારીખ વગેરે હેઠળ તે વસ્તુઓ દાખલ થયેલ હોય તે વિગતો મૂળ યાદી/પાવતી પર નોંધવી અને તેની નકલ મુદ્દામાલ પ્રાપ્ત થયાનું ટોકન તરીકે

પોલીસને પરત આપવી. નાજિર, વરિષ્ઠ લિપિક અથવા શિસ્તેદાર દ્વારા પાવતી/યાદી પર અદાલતે ની મુદ્દા લગાવવામાં આવવી જોઈએ. આ ઉપરાંત, પોલીસ વિભાગનો કોઈ જવાબદાર અધિકારી દર મહિના અંતે અને જોડાયેલ મથક ખાતે અદાલતે ના બેઠક સ્થળે, પોતાની પાસે રહેલી નકલ પાવતી/યાદીની, અદાલત માં રહેલી મૂળ પાવતી/યાદી સાથે ચકાસણી કરવા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવવો જોઈએ. જો વરિષ્ઠ લિપિક ન હોય અને માત્ર કનિષ્ઠ લિપિકને આ કામગીરી સોંપવામાં આવી હોય, તો તે બાબત સંબંધિત અદાલતે ચકાસવી જોઈએ.

જ્યાં સુધી ક્રિમિનલ મુદ્દામાલનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં ફોજદારી માર્ગદર્શિકા (Criminal Manual) ના નિયમ ૨૨૨ મુજબ ક્રિમિનલ સંપત્તિ માટે અલગ રજીસ્ટર જાળવવાનું રહે છે, જે સંપત્તિ જાળવવામાં આવે છે તે જ સ્વરૂપમાં રાખવાનું હોય, જેથી દંડાધિકારી દ્વારા મુદ્દામાલના મૂલ્યાંકન પર સતત ચકાસણી અને દેખરેખ સુલભ બને. આવી ચકાસણી અને નિરીક્ષણ દંડાધિકારી દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે ઓછામાં ઓછું દર મહિને એકવાર કરવામાં આવવું જોઈએ અને તે મુજબની ચકાસણીનો અહેવાલ દર મહિના ની પાંચમી તારીખ સુધીમાં સત્ર ન્યાયાધીશ અથવા મુખ્ય મહાનગરીય દંડાધિકારી ને પાઠવવો જોઈએ.

જો ક્રિમિનલ સંપત્તિ દંડાધિકારી નીઅદાલતે સિવાયની ફોજદારી અદાલતોની કસ્ટડીમાં હોય, તો અધ્યક્ષ દંડાધિકારી દ્વારા તે સંપત્તિને તિજોરી અથવા પેટા-તિજોરીમાં સુરક્ષિત રાખવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ, જેમાં તે સંપત્તિ ધરાવતા બોદાવાઓ અથવા બોક્સોનો સમાવેશ થાય છે, જેના સંભાળ માટે તેઓ જવાબદાર હોય છે. જ્યારે કોઈ સંપત્તિ સત્રઅદાલત માં મોકલવામાં આવે, ત્યારે તેને કવર અથવા કવરોમાં સીલ કરીને મોકલવી અને તેની સાથે દરેક વસ્તુ તથા તેની ઓળખ દર્શાવતી યાદી જોડવી, જેમાં દરેક વસ્તુ પર લગાવવામાં આવેલ અનુરૂપ ઓળખ ચિહ્ન દર્શાવેલું હોય.

નિયમ ૨૨૬ મુજબ રાજ્યના ન્યાયિક અધિકારીઓએ જમ કરેલ સોનાની વસ્તુઓને ભારત સરકારના મુંબઈ ટંકશાળ માં મોકલવાની હોય છે. ટંકશાળ ના નિષ્ણાંત દ્વારાઅદાલતે માટે

કરવામાં આવેલ કોઈપણ મૂલ્યવાન વ્યવહારો માટેની ચૂકવણી રોકડપોથીમાં નોંધવી અને તે રકમ યોગ્ય સમયે તિજોરીમાં જમા કરાવવી.

જ્યાં સુધી મુદ્દામાલના નિકાલ (disposal) નો પ્રશ્ન છે, નિયમ ૨૨૭(૧)(અ) મુજબ નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વાહી અદાલતે અપીલ અથવા પુનઃવિચાર અરજી માટેની મર્યાદા અવધિ પૂર્ણ થયા પછી એક મહિના સુધી મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં અને જો અપીલ દાખલ થયાની જાણ મળે, તો સત્રઅદાલત દ્વારા અપીલ અથવા પુનઃવિચાર અરજી ના નિકાલ સુધી મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં. જ્યાં અપીલ અથવા પુનઃવિચાર અરજી ઉચ્ચ ન્યાયાલય માં જવાની હોય, ત્યાં નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વાહી અદાલતે સત્રઅદાલત ની કસ્ટડીમાં રહેલ મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં અને સત્રઅદાલતે ે પણ અપીલ અથવા પુનઃવિચાર અરજી ના કેસના નિકાલ ની તારીખથી ચાર મહિના પૂર્ણ થયા પહેલાં તેને નીચલીઅદાલત માં ાં મોકલવો નહીં. નીચલીઅદાલતે ે પણ તે પ્રાપ્ત થયા પછી એક મહિના સુધી તેનો નિકાલ કરવો નહીં અને જો અંતિમ નિકાલ અંગેની જાણ નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વાહીઅદાલતે અથવા નીચલીઅદાલતે ને મળે, તો અપીલ અથવા પુનઃવિચાર અરજી પૂર્ણ થયા પછી જ મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો.

સત્રઅદાલતે દ્વારા અપીલ અથવા પુનઃવિચાર અરજી દાખલ થવા અથવા તેના નિકાલ અંગેની માહિતી પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી બે દિવસની અંદર નીચલીઅદાલતે ને જાણ કરવી જરૂરી છે. નિયમ ૨૩૫ મુજબ જમ કરેલી ચાલતી સંપત્તિને નિયમ ૨૨૭(૧)(અ) માં દર્શાવેલ અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ વેચાણ માટે મૂકી શકાય છે. સંબંધિત દંડાધીકારી એ યોગ્ય તપાસ કરીને ખાતરી કરવી કે સંપત્તિને હરાજમાં મૂકતાં પહેલાં કોઈ અપીલ અથવા પુનઃવિચાર અરજી દાખલ થયેલ નથી. દંડાધીકારી દ્વારા નિર્ધારિત વેચાણ અંગે જાહેર જાહેરાત કરાવવી જરૂરી છે. જમ કરેલ સંપત્તિના વેચાણ માટે નિયમ ૨૩૫ હેઠળ વિગતવાર પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે.

૨૭. આમ, જ્યારે પોસ્ટમોર્ટમની ચકાસણી વખતે મૃતકના શરીર પરથી મુદ્દામાલ

મેળવવા કરવામાં આવ્યો હતો, તે જ સમયે કિંમતી ઘરેણાં સીલ હેઠળ આપવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે પોલીસ માટે તે જરૂરી હતું કે વિદ્વાન મહાનગરીય દંડાધિકારી ને સોંપતી વખતે આવા કિંમતી મુદ્દામાલનું વજન અને કિંમતની દ્રષ્ટિએ માપણી કરાવવી જોઈએ. પોલીસ અધિકારી, જેમણે ૧૩.૧૧.૨૦૦૬ ના રોજ વર્ષ ૨૦૦૬ ની પહોંચ નં.૪૧૩ મેળવી હતી, તેમણે મૂલ્યાંકનકાર પાસે તેનું મૂલ્યાંકન ન કરાવવાનું પસંદ કર્યું હતું. જ્યારે અદાલતે દ્વારા મુદ્દામાલ પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યો ત્યારે, મિલકતની કિંમત રોકડ, ઘરેણાં અને ઝવેરાત જેવી કિંમતી વસ્તુઓ માટેના અલગ મુદ્દામાલ રજિસ્ટરમાં દર્શાવવી જોઈતી હતી. આ કિંમતી મુદ્દામાલ પર વિદ્વાન દંડાધિકારી ની સતત તપાસ અને દેખરેખની સુવિધા માટે છે. તે સત્ર ન્યાયાલય ના નાજિર અથવા ચીફ જ્યુડિશિયલ દંડાધિકારી નીઅદાલતે ના સિનિયર ક્લાર્ક અથવા મહાનગરીય દંડાધિકારી નીઅદાલતે ના શિસ્તેદાર છે, જેમણે મુદ્દામાલમાં ચકાસણી કર્યા પછી તેની ખરાઈ કરવી જોઈએ અને મુદ્દામાલ મળ્યાના પુરાવા રૂપે પોલીસને તેની ડુપ્લીકેટ નકલ આપવી જોઈએ. મહાનગરીય દંડાધિકારી નીઅદાલતે માં, જ્યારે મુખ્ય અધિકારી કિંમતી મિલકતોનો કબજો લે છે, ત્યારે તેમણે દાવાઓ સત્ર ન્યાયાલય માં તબદીલ કરતી વખતે, તિજોરી અથવા પેટા-તિજોરીમાં બોદાવાઓ અથવા બોક્સના સ્વરૂપમાં સુરક્ષિત કસ્ટડી માટે રાખવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. જો કે આ કિંમતી વસ્તુ હોવા છતાં ન તો તે મોકલવામાં આવી છે કે ન તો તેની મુદ્દામાલ રજિસ્ટરમાં નોંધ કરવામાં આવી છે, શહેરી દીવાની અને સત્ર ન્યાયાલય પણ આ મુદ્દામાલને કિંમતી મુદ્દામાલ તરીકે ન ગણવાનું પસંદ કર્યું છે, ન તો વિદ્વાન મહાનગરીય દંડાધિકારી ના શિસ્તેદારના સ્તરે કે ન તો સત્ર ન્યાયાલય ના નાજિરે મુદ્દામાલ પ્રોપર્ટી રજિસ્ટરમાં તેની કિંમત નોંધવાની તસ્દી લીધી છે. પોલીસે, બુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યા વિના અને જરૂરી તારીખની ચકાસણી કર્યા વિના તેને ઝીરો-ઝીરો બનાવવાનું પસંદ કર્યું હોવાથી, તેમણે તે મુદ્દામાલને તે રીતે ગણવાનું પસંદ કર્યું છે જ્યાં મૃતક અને આરોપીના લોહીના નમૂના હતા. અન્ય મુદ્દામાલની વસ્તુઓ, જે મુદ્દામાલની પહોંચ પરથી જોઈ શકાય છે, તે મૃતકના કપડાં, લોહીના નામુનાના કપાસ પર તેનું લોહી, લોહીવાળો છરી અને પુમડા હતા. કુલ છ વસ્તુઓ મુદ્દામાલ તરીકે રાખવામાં આવી હતી. ફોજદારી માર્ગદર્શિકા નું સંપૂર્ણ

ઉદ્ધંધન કરીને આ કેવી રીતે થઈ શકે તે પણ અકલ્પનીય છે, જે ફરિયા નં.૨૨૭ માં અપીલના સમયગાળાના એક મહિનાની સમાપ્તિ પર આવી વસ્તુઓના નિકાલની જરૂરિયાત જણાવે છે અને અપીલ પહેલેથી જ મંજૂર થઈ ગઈ હોવાની જાણકારી મેળવવાની તસ્દી લીધા વિના, માત્ર એટલા માટે કે રિટ ત્યારબાદ પ્રાપ્ત થઈ હતી, શહેરી ન્યાયલયના અધિકારીઓએ મુદ્દામાલનો નાશ કરવાનું પસંદ કર્યું છે. જો કોઈ કિંમતી મુદ્દામાલને ધ્યાનમાં ન લેવાનું પસંદ કરે તો પણ, એકવાર અપીલ થયા પછી તેનો નાશ કરવો અસ્વીકાર્ય છે. ફરિયા નં.૨૨૭ એ હદ સુધી પણ કહે છે કે જો મુદ્દામાલ નીચલીઅદાલત માં ાં જાય, તો તેની પ્રાપ્તિના એક મહિના પછી તેનો નિકાલ કરવો જોઈએ નહીં, જો અપીલ અથવા પુનઃવિચાર અરજી હેઠળના કેસના નિકાલની તારીખથી ચાર મહિના પૂરા થતા પહેલા અપીલ દાખલ કરવા અંગેની જાણ કરવામાં આવી હોય.

૨૮. ૦૧.૦૫.૨૦૧૩ના રોજ અપીલ સ્વીકારવામાં આવી હોવા છતાં, મુદ્દામાલનો નિકાલ ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ના રોજ કરી દેવાયો હતો. વધુ આશ્ચર્યજનક બાબત એ છે કે મૃતકના શરીર પરથી મળેલા આભૂષણોને પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર ડૉક્ટરે સીલ કર્યા હોવાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ હોવા છતાં, કોઈપણ તબક્કે કોઈ અધિકારીએ જરૂરી સાવચેતી અથવા ઉત્સુકતા દાખવીને મુદ્દામાલનું મૂલ્યાંકન મુલ્યાંકનકાર પાસેથી કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી. અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, તે ત્રણ ગ્રામ સોનાનું હતું જેમાં ખરેખર હીરા લાગેલા હતા, પરંતુ તેનું વજન ક્યાંય દર્શાવાયેલ નથી. તેમ છતાં, સતત આ જ કહેવામાં આવ્યું છે કે આ વસ્તુનું ભાવનાત્મક અને લાગણીસભર મૂલ્ય વધુ છે, ખાસ કરીને અરજદારોની માતાની જે સ્થિતિમાં હત્યા કરવામાં આવી હતી તેને ધ્યાનમાં લેતાં.

૨૯. આક્ષેપિત આદેશ, જેમાં અરજીને નામંજૂર કરવામાં આવી છે, તે આ આધારે ટકાઉ નથી કે વર્ષ ૨૦૦૬ થી ૨૦૨૦ સુધી અરજદારોએ મુદ્દામાલ અંગે ક્યારેય પૂછપરછ કરી નથી. આ પણ નોંધનીય છે કે આરોપીઓ છ વર્ષ સુધી ફરાર હતા. નિશ્ચિતપણે, અરજદાર નં.૧, જે ફરિયાદી

હતો, તેનેઅદાલત માં ાં સાક્ષી આપવા માટે બોલાવવામાં આવ્યો હતો. વર્ષ ૨૦૧૩માં અપીલ દાખલ થતી વખતે, જ્યારે મુદ્દામાલ વસ્તુઓને અખંડિત રાખવાની જરૂરિયાત હતી, ત્યારે અરજદારોને આવા મુદ્દામાલના નિકાલ અંગે જાણ હોવાની શક્યતા નહોતી અને તેથી તેઓ મોડા જાગ્યા હોવાનું કહેવું સ્વીકાર્ય નથી. વધુમાં, મુદ્દામાલ પાવતીમાં આ મળેલ મુદ્દામાલની કિંમત “૦-૦” દર્શાવવામાં આવી છે, તે પણ ક્યારેય પીડિત અથવા તેના પરિવારને આપવામાં આવી નથી, અને તેઓ કાયદાની આ તમામ રીતરિવાજોથી પરિચિત હોવાની અપેક્ષા પણ રાખી શકાતી નથી. કિંમતી મુદ્દામાલનો નિકાલ ક્યારેય કરવો ન જોઈએ. તે સોનાની વસ્તુ હોય ત્યારે તેને ભારત સરકારના મુંબઈ ટંકશાળ માં મોકલવાનું હોય છે અને વિકલ્પરૂપે, ટંકશાળ ના નિષ્ણાંત દ્વારાઅદાલતે ને કરવામાં આવેલ ચુકવણી યોગ્ય સમયે તિજોરીમાં જમા કરાવવાની હોય છે. ૨૨.૦૫.૨૦૧૩ના રોજ મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો તે સંપૂર્ણપણે અસ્વીકાર્ય છે.

૩૦. કાનજી વાલજી ડોરુ – મહેશ્વરી – વિરુદ્ધ – ગુજરાત રાજ્ય મામલે, આઅદાલતે ૨૬.૦૮.૨૦૨૧ના રોજ વાહન માલિકને વાહનની કસ્ટડી મંજૂર કરતાં, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા ની કલમ ૪૫૧ અને ૪૫૨ તથા ફોજદારી માર્ગદર્શિકા ના પરિચ્છેદ નં.૨૨૭ નો વિચાર કરીને નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા ની કલમ ૪૫૨ તથા ફોજદારી માર્ગદર્શિકા ના પરિચ્છેદ નં.૨૨૭ નો વિચાર કરીને નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:

“૭) આ તબક્કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા ની કલમ ૪૫૨ નો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે:-

“(૪૫૨) નીચેનીઅદાલતે ની કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા બાદ સંપત્તિના નિકાલ અંગે આદેશ.

{૧} જ્યારે કોઈપણ ફોજદારીઅદાલત માં ાં તપાસ અથવા નીચેની પૂર્ણ થાય છે, ત્યારેઅદાલતે પોતાની યોગ્ય સમજ મુજબ,અદાલતે સમક્ષ રજૂ થયેલી અથવા તેની કસ્ટડીમાં રહેલી, અથવા જેના સંબંધમાં કોઈ ગુનો થયેલો જણાય છે, અથવા જે કોઈ ગુનાના આચરણ માટે વપરાયેલ હોય એવી કોઈપણ સંપત્તિ અથવા દસ્તાવેજના નિકાલ, નાશ, જપ્તી અથવા તે પર કબજો મેળવવાનો હક ધરાવતો

હોવાનો દાવો કરનાર વ્યક્તિને સોંપવા અંગે, અથવા અન્ય રીતે, એવો આદેશ આપી શકે છે.

{૨} ઉપકલમ (૧) હેઠળ એવો આદેશ કરવામાં આવી શકે છે કે કોઈ સંપત્તિ તેનો કબજો મેળવવાનો હક ધરાવતો હોવાનો દાવો કરનાર વ્યક્તિને, કોઈ શરત વિના અથવા શરતસર, તે વ્યક્તિ દ્વારા જામીનબોન્ડ, જામીનદાર સાથે અથવા વિના, અદાલતે ને સંતોષકારક રીતે આપીને સોંપવામાં આવે, જેમાં તે વ્યક્તિ સંમત થાય કે જો ઉપકલમ (૧) હેઠળનો આદેશ અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી માં ફેરફાર થાય અથવા રદ થાય, તો તે સંપત્તિ અદાલત માં ાં પરત કરશે.

{૩} સત્ર અદાલતે પોતે ઉપકલમ (૧) હેઠળ આદેશ આપવાને બદલે, સંપત્તિને મુખ્ય ન્યાયિક દંડાધીકારી ને સોંપવાનો આદેશ આપી શકે છે, અને તે પછી તે કલમ ૪૫૭, ૪૫૮ અને ૪૫૯ મુજબ તેની કાર્યવાહી કરશે.

{૪} જ્યાં સંપત્તિ પશુધન હોય અથવા ઝડપથી અને સ્વાભાવિક રીતે નાશ પામવાની હોય, અથવા જ્યાં ઉપકલમ (૨) મુજબ બોન્ડ આપવામાં આવ્યો હોય, તે સિવાય, ઉપકલમ (૧) હેઠળનો આદેશ બે મહિના સુધી અમલમાં મૂકવામાં આવશે નહીં, અથવા જ્યારે અપીલ રજૂ કરવામાં આવે, ત્યારે તેવી અપીલનો નિકાલ થાય ત્યાં સુધી અમલમાં મૂકવામાં આવશે નહીં.

{૫} આ કલમમાં “સંપત્તિ” શબ્દમાં, જે સંપત્તિના સંબંધમાં ગુનો થયેલો જણાય છે તે મામલે, માત્ર તે સંપત્તિનો જ સમાવેશ થતો નથી જે મૂળરૂપે કોઈ પક્ષના કબજામાં અથવા નિયંત્રણ હેઠળ હતી, પરંતુ તે સંપત્તિનો પણ સમાવેશ થાય છે જેમાં અથવા જેના બદલામાં તે રૂપાંતરિત અથવા વિનિમય કરવામાં આવી હોય, અને તેવા રૂપાંતર અથવા વિનિમયથી પ્રાપ્ત થયેલી કોઈપણ વસ્તુનો પણ સમાવેશ થાય છે, ભલે તે તરત અથવા અન્ય રીતે પ્રાપ્ત થઈ હોય.”

૭.૧) આ જોગવાઈ મુજબ, કોઈ પણ ફોજદારી અદાલત માં ાં તપાસ અથવા નીચેની અદાલતે ની કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા પછી, અદાલતે ઉપર ફરજ છે કે તે અદાલતે સમક્ષ રજૂ થયેલી અથવા તેની કસ્ટડીમાં રહેલી કોઈપણ સંપત્તિ અથવા દસ્તાવેજ અંગે, અથવા જેના સંબંધમાં કોઈ ગુનો થયેલો જણાય છે અથવા જે ગુનાના આચરણ માટે વપરાયેલ હોય, તેવા મુદ્દામાલના નિકાલ, નાશ, જપ્તી અથવા તે પર કબજો મેળવવાનો હક ધરાવતો હોવાનો દાવો કરનાર વ્યક્તિને સોંપવા અંગે આદેશ આપે. આ આદેશ શરતસર અથવા શરત વિના હોઈ શકે છે

અને તેમાં જામીનબોન્ડ સાથે અથવા વિના પણ શરતો હોઈ શકે છે, જેઅદાલતે ને સંતોષકારક હોય. સત્રઅદાલતે ને આ બાબત મુખ્ય ન્યાયિક દંડાધીકારી ને સોંપવાની સત્તા પણ આપવામાં આવી છે, જે કલમ ૪૫૭, ૪૫૮ અને ૪૫૯ મુજબ કાર્યવાહી કરશે.

૭.૨) આ તબક્કે “મુદ્દામાલની પરતફેર અથવા નિકાલ” શીર્ષક હેઠળ પરિષ્દેદ નં.૨૨૭ નો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે:

“{૨૨૭.૧} [અ] જ્યાં અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી સત્રઅદાલત માં ાં જાય છે, ત્યાં નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વાહીઅદાલતે ે અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી માટેની મર્યાદા અવધિ પૂર્ણ થયા પછી એક મહિના સુધી મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં; અને જો અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી દાખલ થયાની જાણ મળે, તો સત્રઅદાલતે દ્વારા અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી ના નિકાલ સુધી મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં. જ્યાં અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી ઉચ્ચ ન્યાયાલય માં જાય છે, ત્યાં નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વાહીઅદાલતે પોતાની કસ્ટડીમાં રહેલા મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં અને સત્રઅદાલતે અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી ના કેસના નિકાલની તારીખથી ચાર મહિના પૂર્ણ થયા પહેલાં મુદ્દામાલ નીચલીઅદાલત માં ાં મોકલવો નહીં. નીચલીઅદાલતે પણ તે પ્રાપ્ત થયા પછી એક મહિના સુધી તેનો નિકાલ કરવો નહીં અને જો અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી દાખલ થયાની જાણ નીચેનીઅદાલતે ની કાર્વાહીઅદાલતે અથવા નીચલીઅદાલતે ને મળે, તો અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી નો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં. સત્રઅદાલતે આ અંગેની માહિતી પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી બે દિવસની અંદર નીચલીઅદાલતે ને જાણ કરવી. ઉપરોક્ત દિશાનિર્દેશો, જ્યાં અપીલ ઉચ્ચ ન્યાયાલય માં જાય છે, તે જ રીતે સર્વોચ્ચ અદાલતે માં જતી અપીલ માટે પણ લાગુ પડશે.

[બ] કેસોના નિકાલ સમયે મુદ્દામાલ ગુમ થવાનો વ્યાપક અવકાશ હોવાથી, અધ્યક્ષ અધિકારીએ ખાતરી કરવી કે ઉપર દર્શાવેલ સમયગાળા બાદ શક્ય તેટલું વહેલું મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવામાં આવે.

{૨} ઉપરોક્ત ઉપપરિષ્દે (૧) માં જે કંઈ જણાવ્યું છે તે હોવા છતાં, અદાલતે કેસના નિકાલ પછી તરત જ કોઈપણ મુદ્દામાલ વસ્તુનો નિકાલ કરી શકે છે, જે પશુધન હોય અથવા ઝડપથી અને સ્વાભાવિક રીતે નાશ પામતી સંપત્તિ હોય અથવા ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૫૨ ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ બોન્ડ પસાર કરવામાં આવેલ મુદ્દામાલ હોય.

{૩} અન્ય કેસોમાં, સંબંધિત વ્યક્તિને ઉપરોક્ત ઉપપરિષ્દે ૧(અ) માં દર્શાવેલ સમયગાળો પૂર્ણ થયા પછી શક્ય તેટલું વહેલું પોસ્ટકાર્ડ દ્વારા નીચેની અદાલતે ની કાર્વાહી અદાલત માં ાં હાજર રહી મુદ્દામાલ લેવા માટે કહેવું. જો તે જાણ મળ્યાની તારીખથી પંદર દિવસની અંદર હાજર ન રહે, તો તે સંપત્તિને જાહેર હરાજી દ્વારા તેના ખર્ચે વેચી તેની રકમ "ફોજદારી (દાવાઓની) થાપણો"માં જમા કરવી. જો એવી સંપત્તિ મૂલ્યહીન હોય, તો અધ્યક્ષ અધિકારી તેને નાશ કરવાનો આદેશ આપી શકે છે, જો પરત આપવાનો આદેશ હોવા છતાં યોગ્ય સમયગાળા માં લઈ જવામાં આવી ન હોય. જો રોકડ રકમ ત્રણ મહિના સુધી લેવામાં ન આવે, તો તે તિજોરીમાં "ફોજદારી (દાવાઓની) થાપણો" તરીકે જમા કરવી."

૭.૩) આ પરિષ્દે મુજબ, જ્યાં અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી સત્ર અદાલત માં ાં જાય છે, ત્યાં નીચેની અદાલતે ે મર્યાદા અવધિ પૂર્ણ થયા પછી એક મહિના સુધી મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં અને જો અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી દાખલ થયાની જાણ મળે, તો તેના નિકાલ સુધી મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં. જો અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી ઉચ્ચ ન્યાયાલય માં જાય છે, તો સત્ર અદાલતે ે કેસના નિકાલની તારીખથી ચાર મહિના પૂર્ણ થયા પહેલાં મુદ્દામાલ નીચલી અદાલત માં ાં મોકલવો નહીં અને નીચલી અદાલતે ે પ્રાપ્ત થયા પછી એક મહિના સુધી તેનો નિકાલ કરવો નહીં. જો અપીલ દાખલ થયાની જાણ મળે, તો અપીલ અથવા પુનઃવિચારણા અરજી નો અંતિમ નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી મુદ્દામાલનો નિકાલ કરવો નહીં. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ ઉચ્ચ ન્યાયાલય માં જતી અપીલ માટે જે રીતે લાગુ પડે છે તે જ રીતે સર્વોચ્ચ અદાલતે માં જતી અપીલ માટે પણ લાગુ પડે છે. જોકે, પશુધન અથવા ઝડપથી અને સ્વાભાવિક રીતે નાશ પામતી સંપત્તિ અથવા કલમ ૪૫૨ ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ બોન્ડ આપવામાં આવેલ મુદ્દામાલ બાબતે અદાલતે તેને મુક્ત કરી શકે છે.

૮) વિદ્વાન ટમા વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશની અદાલતે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા ના ફકરા-

૨૨૭ અને સંહિતાની કલમ ૪૫૨ ની જોગવાઈઓને યોગ્ય રીતે ધ્યાને લીધી હતી અને એ હકીકતની પણ નોંધ લીધી હતી કે આઅદાલતે સમક્ષ અપીલો પહેલાથી જ પડતર છે. તેણે મુખ્યત્વે બે કારણોસર તેની વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ ન કરવાનું પસંદ કર્યું છે;

(૧) અપીલ પડતર છે; અને (૨) આરોપીને સામા પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવ્યા નથી. એવું સમજાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં સુધી વર્તમાન વાહનનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી કોઈ પણ સ્તરે મુદ્દામાલ છોડવા માટે કોઈ પણ તરફથી વિનંતી આવી નથી. અપીલકર્તા દોષિત મનોજની માતા છે, જેણે આઅદાલત સમક્ષ ફોજદારી અપીલ નંબર ૩૯૯/૨૦૨૧ દાખલ કરી છે. વાહનનો ઉપયોગ ગુનાના સ્થળે અવરજવરના હેતુ માટે કરવામાં આવ્યો હોવાનું આક્ષેપ છે. જો કે, વાહનની કસ્ટડીનો અસ્વીકાર કરતી વખતે, અદાલતે સુંદરભાઈ અંબાલાલ દેસાઈ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [AIR 2003 SC 638] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાની અવગણના કરી છે. તે ગુજરાત રાજ્યમાં ફરજ બજાવતા પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી બે અરજીઓનો દાવાઓ હતો જેમણે એવી દલીલ કરી હતી કે તપાસ એજન્સીને પુરાવા એકત્રિત કરવાના હેતુથી અરજદારોના રિમાન્ડ માંગવાનો કોઈ અધિકાર નથી અને અરજદારોના રિમાન્ડ માટે મૂકવામાં આવેલી અરજી ગેરવાજબી હતી કારણ કે આગોતરા જામીન મંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા. આ બાબતની સુનાવણી વખતે, પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોએ રજૂઆત કરી હતી કે સંહિતા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન ન કરીને વિવિધ વસ્તુઓ લાંબા સમય સુધી પોલીસ સ્ટેશનમાં રાખવામાં આવી હતી જેના કારણે તેમને સુરક્ષિત કસ્ટડીમાં રાખવામાં મુશ્કેલીઓ ઊભી થઈ હતી. તેથી ભોગ બનનાર કાં તો રાજ્યની તિજોરી હતી અથવા તે નાગરિકો હતા જેની વસ્તુઓ કસ્ટડીમાં રાખવામાં આવી હતી. સર્વોચ્ચઅદાલતે બે વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે વિવિધ પોલીસ સ્ટેશનોમાં રાખવામાં આવેલા મુદ્દામાલના નિકાલ માટેઅદાલતે દ્વારા અથવા નિયમો હેઠળ ઝડપી પ્રક્રિયા વિકસાવવી જરૂરી છે કારણ કે મોટાભાગના પોલીસ મથક જમ કરાચેલા વાહનો અને વસ્તુઓથી ભરાઈ ગયા હતા. નિર્દેશો માંગવામાં આવ્યા હતા જેથીઅદાલતે તેમજ પોલીસ સ્ટેશનનો બોજ અમુક હદ સુધી ઘટાડી શકાય અને કિંમતી વસ્તુઓની ઉચાપત અથવા નકલી વસ્તુઓ દ્વારા તેને બદલવાની કોઈ અવકાશ ન રહે. સંહિતાની કલમ ૪૫૧ અને ૪૫૭નો ઉલ્લેખ કરતા,અદાલતે શ્રીમતી બસવવા કોમ દયામનગૌડા પાટીલ વિરુદ્ધ મૈસૂર રાજ્ય [AIR 1977 SC 1749] ના કેસમાં આપેલા ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો જ્યાં સર્વોચ્ચઅદાલતે એવા કેસનો નિકાલ કર્યો હતો જ્યાં જમ કરાચેલી વસ્તુ ફરિયાદ પક્ષને પરત કરવા માટે ઉપલબ્ધ નહોતી. અહીં, રિકવર કરાચેલા દાગીના પોલીસ સ્ટેશનમાં ટ્રંકમાં રાખવામાં

આવ્યા હતા અને બાદમાં ગુમ થયા હતા. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે પોલીસ દ્વારા મિલકતની જમીન એ સરકારી કર્મચારીને મિલકતની સ્પષ્ટ સોંપણી સમાન છે અને તેને જાળવી રાખવાની જરૂરિયાત સમાપ્ત થયા પછી મિલકત મૂળ માલિકને પરત કરવી જોઈએ. માલિકને મિલકત પરત કરી શકાય તે માટે બે તબક્કા હોઈ શકે છે. પ્રથમ તબક્કામાં, કોઈપણ પૂછપરછ અથવા નીચેની દરમિયાન જો મિલકત ઝડપથી અને કુદરતી રીતે નાશ પામે તેવી હોય; અને અન્ય અનિવાર્ય કારણો હોઈ શકે છે જે ન્યાયના હિતમાં માલિકને અથવા અન્યથા મિલકતના નિકાલને ન્યાયી ઠેરવશે. ઉચ્ચ ન્યાયાલયે એ અને સત્ર ન્યાયાલયે એવા આધાર પર કાર્યવાહી કરી હોવાથી કે નીચેની દરમિયાન અદાલતે સમક્ષ રજૂ કરવા માટે જમ કરાયેલ વસ્તુઓની જરૂરિયાત હોઈ શકે છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ઉદ્દેશ્ય એવો જણાય છે કે જે કોઈપણ મિલકત પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે અદાલતે ના નિયંત્રણ હેઠળ હોય તેનો નિકાલ અદાલતે દ્વારા થવો જોઈએ અને વસ્તુઓના નિકાલ અંગે યોગ્ય અને યોગ્ય આદેશ પસાર કરવો જોઈએ. પોલીસ હંમેશા અદાલતે ના સીધા નિયંત્રણ હેઠળ કેસમાં કાર્ય કરે છે અને તેથી પૂછપરછ અથવા નીચેની ના દરેક તબક્કે તેની પાસેથી ઓર્ડર લેવો પડે છે. ટૂંકમાં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જે દરેક કેસમાં અદાલતે સંજ્ઞાન લીધું છે તેમાં પોલીસ અધિકારીઓની ક્રિયાઓ પર અદાલતે સર્વાંગી નિયંત્રણ રાખે છે. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે મિલકત ચોરાઈ જાય, ખોવાઈ જાય અથવા નાશ પામે અને એવો કોઈ પ્રથમ દષ્ટિએ બચાવ કરવામાં ન આવે કે રાજ્ય અથવા તેના અધિકારીઓએ મિલકતની સુરક્ષા માટે યોગ્ય કાળજી અથવા સાવચેતી રાખી હતી, ત્યારે દંડાધિકારી યોગ્ય કેસમાં જ્યાં ન્યાય માટે જરૂરી હોય ત્યાં મિલકતની કિંમત ચૂકવવાનો આદેશ આપી શકે છે. તેથી, આવી પરિસ્થિતિને ટાળવા માટે, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સંહિતાની કલમ ૪૫૧ હેઠળની સત્તાઓ તત્પરતાથી અને વહેલી તકે વાપરવામાં આવશે.

(૮.૧) તેવા હેતુ માટે, વિગતવાર માર્ગદર્શિકા પૂરી પાડવામાં આવી છે. જ્યાં સુધી વાહનોનો સંબંધ છે, તે ગંભીર ચિંતાનો વિષય હતો કારણ કે સંખ્યાબંધ વાહનો બિનવારસી હાલતમાં રાખવામાં આવ્યા હતા અને તે દિવસેને દિવસે ભંગાર (junked) થઈ શકે છે. જ્યાં વાહનનો માલિક અથવા વીમા કંપની અથવા ત્રીજી વ્યક્તિ દ્વારા દાવો કરવામાં આવ્યો ન હતો, ત્યાં એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે અદાલતે દ્વારા વાહનની હરાજી કરવા દેવામાં આવે. જો વાહનનો વીમો વીમા કંપની પાસે ઉતરાવેલો હોય, તો અદાલતે દ્વારા વીમા કંપનીને તેનો કબજો લેવા માટે જાણ કરવામાં આવશે, જેનો માલિક અને ત્રીજી વ્યક્તિ દ્વારા દાવો કરવામાં આવ્યો નથી અને જો તે તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો અદાલતે તેને

વેચી શકે છે.અદાલતે ે એવું પણ અવલોકન કર્યું છે કે:-

"૧૫. ગુજરાત રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ધોળકિયાએ વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે હાલમાં પોલીસ સ્ટેશનના પરિસરમાં અનેક વાહનો બિનવારસી હાલતમાં રાખવામાં આવ્યા છે અને વાહનો દિવસેને દિવસે ભંગાર બની રહ્યા છે. તેમની એવી દલીલ છે કે આવા પ્રશ્નોની સુનાવણી કરતા દંડાધીકારી ેને યોગ્ય દિશાનિર્દેશો આપવા જોઈએ કે તેઓ આવા વાહનો તેના માલિકને અથવા જે વ્યક્તિ પાસેથી તે વાહનો જમ કરવામાં આવ્યા છે તેને,અદાલતે દ્વારા કોઈપણ સમયે જરૂર પડે ત્યારે તે વાહનો પરત કરવા માટેના યોગ્ય બોન્ડ અને ગેરંટી લઈને સોંપી દે.

૧૬. જો કે, અરજદારો તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે વાહનો જે વ્યક્તિ પાસેથી જમ કરવામાં આવ્યા છે તેને અથવા તેના સાચા માલિકને સોંપવાનો આ પ્રશ્ન હંમેશા વિવાદનો વિષય રહ્યો છે અને સંબંધિત વ્યક્તિઓ દ્વારા આ બાબતે ઘણી દલીલો કરવામાં આવે છે."

૧૭. અમારા મતે, પરિસ્થિતિ ગમે તે હોય, આવા જમ કરાચેલા વાહનોને લાંબા સમય સુધી પોલીસ સ્ટેશનમાં રાખવાનો કોઈ અર્થ નથી. દંડાધીકારી ે યોગ્ય બોન્ડ અને ગેરંટી તેમજ તે વાહનોને પરત કરવા માટેની જામીનગીરી લઈને તાત્કાલિક યોગ્ય આદેશો પસાર કરવાના હોય છે, જો કોઈપણ સમયે તેની જરૂર પડે તો. આવા વાહનો પરત મેળવવાની અરજીઓની સુનાવણી બાકી હોય તે દરમિયાન પણ આ કરી શકાય છે."

(૮.૨) આ રીતે એ સ્પષ્ટ નિર્દેશ છે કે સંબંધિતઅદાલતે સમક્ષ વાહન રજૂ કર્યાની તારીખથી ૬ મહિનાના સમયગાળામાં આ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાનો રહેશે. નિર્દેશો પરથી એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે આરોપી, માલિક અથવા વીમા કંપની અથવા ત્રીજી વ્યક્તિ દ્વારા વાહન પર દાવો કરવામાં ન આવે, ત્યારેઅદાલતે દ્વારા તેની હરાજ કરવી પણ જરૂરી છે. જે વાહનોનો વીમો લેવાયેલ હોય તેવા કિસ્સામાં જ્યારે વીમા કંપની પણઅદાલતે ના નિર્દેશો મુજબ કબજો લેવાનું પસંદ ન કરે, ત્યારે તેને વેચવા જરૂરી છે. આવા વાહનોનો કબજો સોંપતા પહેલા, યોગ્ય ફોટોગ્રાફ્સ લેવા અને વિગતવાર પંચનામું તૈયાર કરવું જોઈએ. વિદ્વાન દંડાધીકારી ે એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે તાત્કાલિક પગલાં લેવા જરૂરી છે કે સંહિતાની કલમ ૪૫૧ હેઠળની સત્તાઓનો ત્વરિત ઉપયોગ કરવામાં આવે અને વસ્તુઓને લાંબા

સમય સુધી પોલીસ સ્ટેશનમાં રાખવા દેવામાં ન આવે. આ માટે વિચારાયેલ સમયગાળો ૧૫ દિવસથી ૧ મહિનાથી વધુનો નથી.

(૮.૩) અપીલો પડતર હોય તે દરમિયાન મુદ્દામાલની વસ્તુઓ ચાલુ રાખવાનો સમગ્ર હેતુ દલીલો દરમિયાન તે મુદ્દામાલની તપાસ કરવાનો હોય છે. અદાલતે દ્વારા આનો ઉકેલ પહેલેથી જ આપી દેવામાં આવ્યો છે, જેણે પંચનામું કર્યા પછી આવી વસ્તુઓના ફોટોગ્રાફ્સ લેવાનો નિર્દેશ આપ્યો છે અને વસ્તુઓના આવા ફોટોગ્રાફ્સ આરોપી અથવા જે વ્યક્તિને કસ્ટડી સોંપવામાં આવી હોય તેના દ્વારા બિડાણ અથવા પ્રતિ-સહી કરવામાં આવે છે. જ્યારે નીચેની હજુ પડતર હોય ત્યારે પ્રારંભિક તબક્કે જ આ બાબત વિચારવામાં આવી છે. અપીલ પડતર હોય ત્યારે મુદ્દામાલની વસ્તુઓ ચાલુ રાખવાના હેતુને ધ્યાને લેતા, સંબંધિત અદાલતે દ્વારા આ જ પદ્ધતિ અપનાવી શકાય છે, ખાસ કરીને જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતે દ્વારા પોલીસ સ્ટેશનમાં પડી રહેલા વાહનોને પરત કરતી વખતે યોગ્ય બોન્ડ અને ગેરંટી તેમજ જામીનગીરી લઈને સોંપી દેવા પર આગ્રહ રાખીને ગંભીર ચિંતા વ્યક્ત કરવામાં આવી હોય. આવા વાહનો પરત કરવાની અરજીની સુનાવણી બાકી હોય તે દરમિયાન પણ આ કરી શકાય છે.

૯) કાયદાને ધ્યાનમાં લેતા, જે પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો છે અને ત્યારબાદ આઅદાલતે દ્વારા અનેક બાબતોમાં જેનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે સંહિતાની કલમ ૪૫૨ અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા ના ફકરા-૨૨૭ની જોગવાઈઓ, જ્યારે નાશ પામે તેવી ન હોય તેવી મુદ્દામાલની વસ્તુઓની સાતત્યતા જાળવવાની જરૂર હોય ત્યારે પણ, સુંદરભાઈ અંબાલાલ દેસાઈ (ઉપર મુજબ) ના ચુકાદાનો સિદ્ધાંત વર્તમાન કેસમાં અને એવી તમામ બાબતોમાં લાગુ કરવામાં આવશે જ્યાં વાહનની માલિકી અંગે કોઈ વિવાદ નથી.

૩૦.૧ આ ન્યાયાલય દ્વારા વર્ષ ૨૦૧૫ ની વિશેષ ફોજદારી અરજી ક્રમાંક ૫૧૫૩ માં, જેનો નિર્ણય તારીખ ૩૦.૦૩.૨૦૧૭ ના રોજ લેવામાં આવ્યો હતો, તેમાં જિલ્લા ન્યાયાલયના અધિકારીઓ દ્વારા અજાણતા પડીઅદાલતે ના નિર્દેશોનું પાલન ન કરવાના વિષય પર વિચારણા કરવામાં આવી હતી, જેના પરિણામે અરજદાર પક્ષે વ્યાજની માંગણી કરી હતી અને અંતતઃ ન્યાયાલયો તરીકે કાર્ય કરતી વખતે વહીવટી તેમજ ન્યાયિક સત્તાઓને સ્વીકારીને, નીચે મુજબ ઠરાવીને રાજ્ય દ્વારા રકમ ચૂકવવાનો આદેશ આપ્યો હતો:

(૩૨.૨) ‘આનંદી મુક્તા સદગુરુ શ્રી મુક્ત જીવનદાસસ્વામી સુવર્ણ જય વિરુદ્ધ વી.આર. રૂડાણી અને અન્ય’ ના કિસ્સામાં, (૧૯૮૯) ૨ એસસીસી ૬૯૧, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય એ પ્રશ્ન પર વિચારણા કરી રહી હતી કે કોની વિરુદ્ધ અને જ્યારે પરમાદેશની રીટ (આજ્ઞાપત્ર) જારી કરી શકાય છે. સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા કરવામાં આવેલું સંબંધિત અવલોકન આ મુજબ વંચાય છે:

{૧૫} જો અધિકારો સંપૂર્ણપણે ખાનગી સ્વરૂપના હોય, તો કોઈ પરમાદેશ (મેન્ડમસ) જારી કરી શકાતો નથી. જો મહાવિદ્યાલયનું સંચાલન કોઈ જાહેર કર્તવ્ય વિનાની સંપૂર્ણપણે ખાનગી સંસ્થા હોય, તો પરમાદેશ ટકી શકશે નહીં. આ પરમાદેશના બે અપવાદો છે. પરંતુ એકવાર આ ગેરહાજર હોય અને જ્યારે પક્ષકાર પાસે અન્ય કોઈ સમાન અનુકૂળ ઉપાય ન હોય, ત્યારે પરમાદેશનો અસ્વીકાર કરી શકાય નહીં. એ સમજવું જરૂરી છે કે અપીલકર્તા— ટ્રસ્ટ સંલગ્ન મહાવિદ્યાલયનું સંચાલન કરી રહ્યું હતું જેમને સરકારી સહાય તરીકે જાહેર નાણાં ચૂકવવામાં આવે છે. સરકારી સહાય તરીકે ચૂકવવામાં આવતા જાહેર નાણાં શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના નિયંત્રણ, જાળવણી અને કામગીરીમાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવે છે. સરકારી સંસ્થાઓની જેમ સહાય મેળવતી સંસ્થાઓ વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવા દ્વારા જાહેર કાર્ય બજાવે છે. તેઓ સંલગ્ન વિશ્વવિદ્યાલયના નિયમો અને વિનિયમોને આધીન છે. તેમની પ્રવૃત્તિઓનું વિશ્વવિદ્યાલયના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા ઝીણવટભર્યું નિરીક્ષણ કરવામાં આવે છે. તેથી, આવી સંસ્થાઓમાં રોજગારી કોઈપણ જાહેર પાસાથી રહિત નથી. (જુઓ— એમ.પી. જૈન દ્વારા ભારતીય વહીવટી કાયદાનો વિદ્યાવાઓ [૧૯૮૩] પાનું ૨૬૬). શૈક્ષણિક કર્મચારીઓની સેવાની શરતો પણ તેવી જ છે. જ્યારે વિશ્વવિદ્યાલય તેમના પગાર ધોરણો અંગે નિર્ણય લે છે, ત્યારે તે સંચાલક મંડળ માટે બંધનકર્તા રહેશે. તેથી, શૈક્ષણિક કર્મચારીઓની સેવાની શરતો સંપૂર્ણપણે ખાનગી સ્વરૂપની હોતી નથી. તેને વિશ્વવિદ્યાલયના નિર્ણયો દ્વારા વધારાનું રક્ષણ પ્રાપ્ત છે, જે કર્મચારીઓ અને સંચાલક મંડળ વચ્ચે કાયદેસરના અધિકાર-કર્તવ્યના સંબંધો પ્રસ્થાપિત કરે છે. જ્યારે આ સંબંધનું અસ્તિત્વ હોય, ત્યારે અસરગ્રસ્ત પક્ષકારને પરમાદેશનો અસ્વીકાર કરી શકાય નહીં.

{૧૬} પરમાદેશને લગતા કાયદાએ અત્યંત પ્રભાવશાળી પ્રગતિ કરી છે. એ યાદ કરી

શકાય કે ઇંગ્લેન્ડમાં વિશેષાધિકાર આજ્ઞાપત્રો દ્વારા ઉપાય ખૂબ જ મર્યાદિત અવકાશ સાથે શરૂ થયો હતો અને અનેક પ્રક્રિયાગત ગેરફાયદાઓથી પીડાતો હતો. આ મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા માટે, લોર્ડ ગાર્ડનરે (ન્યાયિક વડા) કાયદા પંચ અધિનિયમ, ૧૯૬૫ ની કલમ ૩(૧)(ઈ) અનુસંધાને, કાયદા પંચને "વહીવટી કાર્યો અને ચૂક પર ન્યાયિક નિયંત્રણ માટેના વર્તમાન ઉપાયોની સમીક્ષા કરવા વિનંતી કરી હતી જેથી સરળ અને વધુ અસરકારક પ્રક્રિયા વિકસાવી શકાય." કાયદા પંચે માર્ચ ૧૯૭૬ માં તેમનો અહેવાલ રજૂ કર્યો (કાયદા પંચ ક્રમાંક ૭૩). તેનો અમલ ૧૯૭૭ માં ન્યાયાલયના નિયમો (આદેશ ૫૩) દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો અને ૧૯૮૧ માં સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય અધિનિયમ ૧૯૮૧ ની કલમ ૩૧ દ્વારા તેને વૈધાનિક બળ આપવામાં આવ્યું હતું. તેણે અગાઉના તમામ ઉપાયોને 'ન્યાયિક સમીક્ષા' તરીકે ઓળખાતી એક જ પ્રક્રિયામાં સંયુક્ત કર્યા. લોર્ડ ડેનિંગ આ "ન્યાયિક સમીક્ષા" ના અવકાશની સમજૂતી આપે છે :

"એક જ ઝાટકે ન્યાયાલયો જે પણ રાહત યોગ્ય હોય તે આપી શકતા હતા. માત્ર 'સર્શિયોરરી' (ઉત્પ્રેષણ) અને પરમાદેશ જ નહીં, પરંતુ ઘોષણા અને મનાઈદુકમ પણ. વળતર પણ. પ્રક્રિયા ઘણી વધુ સરળ અને ઝડપી હતી. આજ્ઞાપત્રને બદલે માત્ર સમન્સ. કોઈ ઔપચારિક દલીલો નહીં. પુરાવા સોગંદનામા દ્વારા આપવામાં આવતા હતા. નિયમ મુજબ કોઈ ઉલટતપાસ નહીં, દસ્તાવેજોની શોધખોળ નહીં, અને તેવું બીજું ઘણું. પરંતુ તેમાં મહત્વના સુરક્ષાત્મક પગલાં હતા. ખાસ કરીને, લાયક ઠરવા માટે, અરજદારે ન્યાયાધીશની પરવાનગી મેળવવી પડતી હતી. આ કાયદો લવચીક શબ્દોમાં ઘડાયેલો છે. તે વિદાવાઓ માટે અવકાશ આપે છે. તેમાં "ધ્યાનમાં લેતા" શબ્દોનો પ્રયોગ થયો છે. તે શબ્દો ખૂબ જ અનિશ્ચિત છે. પરિણામ એ છે કે ન્યાયાલયો અગાઉના કાયદાથી સંપૂર્ણપણે બંધાયેલા નથી. તેઓએ તેને 'ધ્યાનમાં લેવાનો' છે. તેથી અગાઉનો કાયદો કે જે કોણ જાહેર સત્તામંડળ છે-- અને કોણ નથી-- તે બાબતે સંપૂર્ણપણે બંધનકર્તા નથી. તેમજ જે બાબતોના સંબંધમાં રાહત આપી શકાય તે અંગેનો અગાઉનો કાયદો પણ બંધનકર્તા નથી. આનો અર્થ એ છે કે ન્યાયાધીશો જાહેર કાયદાને તેમને શ્રેષ્ઠ લાગે તે રીતે વિકસાવી શકે છે. જે તેઓએ કર્યું છે અને કરી રહ્યા છે." (જુઓ-- ધ ક્લોઝિંગ ચેપ્ટર-- લેખક રાઈટ ઓનરેબલ લોર્ડ ડેનિંગ પાનું ૧૨૨).

{૧૭} જોકે, ત્યાં પરમાદેશનું વિશેષાધિકાર આજ્ઞાપત્ર જાહેર કર્તવ્યના પાલન માટે માત્ર

જાહેર સત્તામંડળો સુધી જ મર્યાદિત છે. તેમના માટે 'જાહેર સત્તામંડળ' એટલે એવી પ્રત્યેક સંસ્થા કે જેનું સર્જન વિધાન દ્વારા કરવામાં આવ્યું હોય—અને જેની સત્તાઓ અને કર્તવ્યો વિધાન દ્વારા વ્યાખ્યાયિત હોય. તેથી સરકારી વિભાગો, સ્થાનિક સત્તામંડળો, આરક્ષક સત્તામંડળો અને વૈધાનિક સંસ્થાઓ તેમજ નિગમો, આ તમામ 'જાહેર સત્તામંડળો' છે. પરંતુ આપણી વડીઅદાલતે ો માટે 'પરમાદેશના સ્વરૂપમાં' આજ્ઞાપત્ર જારી કરવા માટે આવી કોઈ મર્યાદા નથી. અનુચ્છેદ ૨૨૬ વડીઅદાલતે ોને વિશેષાધિકાર આજ્ઞાપત્રોના સ્વરૂપમાં આજ્ઞાપત્રો જારી કરવાની વિશાળ સત્તાઓ અર્પણ કરે છે. આ અંગ્રેજી કાયદાથી એક નોંધપાત્ર ભિન્નતા છે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ, "કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તામંડળ" ને આજ્ઞાપત્રો જારી કરી શકાય છે. તે "કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે અને અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે" જારી કરી શકાય છે.

“[૨૨૬] ઉચ્ચ ન્યાયાલયોને નિશ્ચિત પ્રકારના રિટ્સ જારી કરવાની સત્તા (૧) કલમ ૩૨માં કશુંપણ સમાવાયેલ હોવા છતાં, દરેક ઉચ્ચ ન્યાયાલયને, જે ક્ષેત્રો અંગે તે અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે, તે ક્ષેત્રોમાં, કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારીને, તથા યોગ્ય કેસોમાં કોઈપણ સરકારને, દિશા-નિર્દેશો, આદેશો અથવા આજ્ઞાપત્રો (બંદી-પ્રત્યક્ષીકરણ, પરમ-આદેશ, પ્રતીષેધ, અધીકાર-પૂરછા અને દફતર-પ્રત્યક્ષીકરણ સ્વરૂપના આજ્ઞાપત્રો સહિત, અથવા તેમમાંથી કોઈપણ) જારી કરવાની સત્તા રહેશે, ભાગ ૩ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા અધિકારોના અમલ માટે તથા અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે.

XXX XXX XXX XXX”

{૧૯} આ કલમનો વ્યાપ કે. સુબ્બા રાવ દ્વારા દ્વારકાનાથ વિ. આવકવેરા અધિકારી, [૧૯૬૫] ૩ એસ.સી.આર. ૫૩૬, પૃષ્ઠ (૫૪૦-૪૧) પર સમજાવવામાં આવ્યો છે:

“આ કલમ વ્યાપક ભાષાશૈલીમાં રચાયેલ છે અને પ્રથમ દ્રષ્ટિએ જ ઉચ્ચ ન્યાયાલયોને જ્યાં ક્યાં અન્યાય જોવા મળે ત્યાં સુધી પહોંચવા માટે વિશાળ સત્તા પ્રદાન કરે છે. સંવિધાને વિચારપૂર્વક સત્તાના સ્વરૂપ, તે કયા હેતુ માટે અને કયા વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારી વિરુદ્ધ તેનો ઉપયોગ થઈ શકે તે વર્ણવવા માટે વ્યાપક ભાષાનો ઉપયોગ કર્યો છે. તે ઇંગ્લેન્ડમાં સમજાતા વિશેષાધિકારરૂપ

આજ્ઞાપત્રોના સ્વરૂપના આજ્ઞાપત્રો જારી કરી શકે છે; પરંતુ “સ્વરૂપ” શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ એ માટે કરવામાં આવ્યો છે કે તે ભારતમાં જારી કરી શકાય તેવા આજ્ઞાપત્રોને ઇંગ્લેન્ડના આજ્ઞાપત્રો સાથે સમકક્ષ બનાવતો નથી, પરંતુ માત્ર તેમાંથી સમાનતા દર્શાવે છે. તે ઉપરાંત, ઉચ્ચ ન્યાયાલયો વિશેષાધિકારરૂપ આજ્ઞાપત્રો સિવાય પણ દિશા-નિર્દેશો, આદેશો અથવા આજ્ઞાપત્રો જારી કરી શકે છે. તે ઉચ્ચ ન્યાયાલયોને આ દેશની વિશિષ્ટ અને જટિલ આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ રાહતોનું ઘડતર કરવાની સત્તા આપે છે. સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ હેઠળ ઉચ્ચ ન્યાયાલયોની સત્તાના વ્યાપને ઇંગ્લેન્ડની અદાલતોની વિશેષાધિકારરૂપ આજ્ઞાપત્રો જારી કરવાની સત્તા સાથે સમકક્ષ બનાવવા માટેનો કોઈપણ પ્રયાસ, વર્ષોથી વિકસિત થયેલ અનાવશ્યક પ્રક્રિયાત્મક મર્યાદાઓને, એક એકાત્મક શાસન પ્રણાલી ધરાવતા પ્રમાણમાં નાના દેશ જેવા ઇંગ્લેન્ડમાંથી, સંઘીય માળખા હેઠળ કાર્યરત ભારત જેવા વિશાળ દેશમાં લાવવાનો પ્રયાસ સમાન છે. આવી વ્યાખ્યા આ કલમના હેતુને જ નિષ્ફળ બનાવે છે.”

{૨૦} કલમ ૨૨૬માં ઉપયોગમાં લેવાયેલ “સત્તાધિકારી” શબ્દને, સંદર્ભમાં, કલમ ૧૨માં આવેલ શબ્દથી ભિન્ન રીતે ઉદાર અર્થ આપવામાં આવવો જોઈએ. કલમ ૧૨ ફક્ત કલમ ૩૨ હેઠળ મૂળભૂત અધિકારોના અમલ માટે જ પ્રાસંગિક છે. કલમ ૨૨૬ ઉચ્ચ ન્યાયાલયોને મૂળભૂત અધિકારો તેમજ ગેર-મૂળભૂત અધિકારોના અમલ માટે આજ્ઞાપત્રો જારી કરવાની સત્તા આપે છે. આથી, કલમ ૨૨૬માં ઉપયોગમાં લેવાયેલા “કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારી” શબ્દોને માત્ર કાયદેસર સત્તાધિકારીઓ અને રાજ્યની સાધનસામગ્રી સુધી મર્યાદિત રાખવા યોગ્ય નથી. તેમાં કોઈપણ અન્ય વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા, જે જાહેર ફરજ બજાવે છે, તેનો સમાવેશ થઈ શકે છે. સંબંધિત સંસ્થાનું સ્વરૂપ વિશેષ મહત્વનું નથી. મહત્વનું એ છે કે તે સંસ્થાને સોંપાયેલ ફરજનું સ્વરૂપ શું છે. તે ફરજનો નિર્ધાર પ્રભાવિત પક્ષ પ્રત્યે વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારી ઉપર રહેલી સકારાત્મક બાંધધરીના પ્રકાશમાં કરવો જોઈએ. ફરજ કયા સાધન દ્વારા લાદવામાં આવી છે તે અગત્યનું નથી. જો સકારાત્મક બાંધધરી અસ્તિત્વમાં હોય, તો પરમ-આદેશ નકારવામાં આવી શકતો નથી.

{૨૧} પ્રાગા ટૂલ્સ કોર્પોરેશન વિ. શ્રી સી. એ. ઇમેન્યુઅલ તથા અન્ય, [૧૯૬૯] ૩

એસ.સી.આર. ૭૭૩ માં, આઅદાલતે જણાવ્યું હતું કે, પરમ-આદેશ કોઈ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા વિરુદ્ધ પણ જારી થઈ શકે છે જેથી તેઓ પર કાયદા દ્વારા મૂકવામાં આવેલી ફરજોનું પાલન કરાવે, ભલે તેઓ જાહેર અધિકારી અથવા કાયદેસર સંસ્થા ન હોય. પૃષ્ઠ ૭૭૮ પર આ પ્રમાણે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

“ જોકે, જે વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારી ઉપર કાયદેસર ફરજ મૂકવામાં આવી છે તે જાહેર અધિકારી અથવા સત્તાવાર સંસ્થા હોવી આવશ્યક નથી. પરમ-આદેશ, ઉદાહરણ તરીકે, કોઈ અધિકારી અથવા સંસ્થા વિરુદ્ધ જારી થઈ શકે છે જેથી તે સંસ્થા જે કાયદા હેઠળ સ્થાપિત અથવા સંચાલિત થાય છે, તેના શરતોનું પાલન કરાવે, તેમજ કંપનીઓ અથવા કોર્પોરેશનોને તેમના કાર્યને અધિકૃત કરનારા કાયદાઓ દ્વારા તેમની ઉપર મૂકવામાં આવેલી ફરજોનું પાલન કરાવવા માટે પણ જારી થઈ શકે છે. પરમ-આદેશ તે કંપની વિરુદ્ધ પણ લાગુ પડે છે જે કાયદા દ્વારા જાહેર જવાબદારીઓ નિર્વાહ કરવા માટે સ્થાપિત કરવામાં આવી હોય. (જુઓ: હોલ્સબરીના ઇંગ્લેન્ડના કાયદા (તૃતીય આવૃત્તિ, ખંડ ૨, પૃષ્ઠ ૫૨ અને આગળ))”

{૨૨} અહીં ફરીથી અમે સૂચવીએ છીએ કે, અમલમાં મૂકવાની ફરજ કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવી નથી તે કારણસર પરમ-આદેશ નકારવામાં આવી શકતો નથી. આ કાયદાના વિદ્યાર્થીઓ અંગે ટિપ્પણી કરતાં પ્રોફેસર ડી સ્મિથ જણાવે છે: “પરમ-આદેશ દ્વારા અમલમાં મૂકી શકાય તેવી જાહેર ફરજ આવશ્યક નથી કે કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવી હોય. તે ફરજ ચાર્ટર, સામાન્ય કાયદા, પ્રથા અથવા કરાર દ્વારા લાદવામાં આવી હોય તો પણ પૂરતી ગણાય.” (ન્યાયિક સમીક્ષા ઓફ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ એક્શન, ચોથી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૫૪૦). અમે આ દૃષ્ટિકોણ સાથે સહમત છીએ. લોકોના અધિકારોને અસર કરતી સંસ્થાઓના ઝડપથી વિસ્તરતા જાળ પર ન્યાયિક નિયંત્રણને કઠોર મર્યાદિત ખાંચાઓમાં બંધાઈ જવા દેવું નહીં જોઈએ. પરિવર્તનશીલ પરિસ્થિતિઓની આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ તે લવચીક રહેવું જોઈએ. પરમ-આદેશ એક ખૂબ વ્યાપક ઉપાય છે જે ‘જ્યાં જ્યાં અન્યાય જોવા મળે ત્યાં સુધી પહોંચવા માટે’ સરળતાથી ઉપલબ્ધ હોવો જોઈએ. તકનિકી બાબતો કલમ ૨૨૬ હેઠળ આ રાહત આપવામાં અવરોધરૂપ બનવી જોઈએ નહીં. આથી, અમે અરજીકર્તાઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ આજ્ઞાપત્ર અરજીની સ્વીકાર્યતા અંગેનો દાવો નકારી કાઢીએ છીએ.”

(૩૨.૩) આથી, ઉચ્ચ ન્યાયાલય પાસે જ્યાં ક્યાં અન્યાય જોવા મળે ત્યાં તેનો નિવારણ કરવા માટે વ્યાપક સત્તાઓ છે. આથી ઉચ્ચ ન્યાયાલયને રાહતોનું એવું ઘડતર કરવાની સત્તા પણ પ્રાપ્ત થાય છે કે જે અન્યાયને ઘટાડવા માટે જરૂરી હોય; અને જ્યાં સત્તાધિકારીની પ્રભાવિત પક્ષ પ્રત્યે સકારાત્મક બાંધધરી હોય, ત્યાં તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. વધુમાં, સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળની અંતર્નિહિત સત્તાઓ પણ ન્યાયના હિતોને સિદ્ધ કરવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. આ જોગવાઈ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે, ઉચ્ચ ન્યાયાલયે આ સત્તાનો સંયમપૂર્વક અને સાવચેતીથી ઉપયોગ કરવો જોઈએ જેથી કલમમાં નિર્ધારિત હેતુઓ પૂર્ણ થાય, જેમ કે ‘મોનિકા કુમાર (ડૉ.) વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય તથા અન્ય’, (૨૦૦૮) ૮ એસ.સી.સી. ૭૮૧ ના કેસમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે.

(૩૨.૪) ઉપરોક્ત ચર્ચાના પ્રકાશમાં એવું માનવામાં આવી શકે છે કે વર્તમાન સ્વરૂપમાં આ અરજી સ્વીકાર્ય છે અને અમલ અરજી પસંદ ન કરવાથી કાયદા હેઠળ ઉપલબ્ધ આ ઉપાય અવરોધિત થતો નથી.

{૩૩} આ તબક્કે હકીકતો તરફ ધ્યાન દોરતા, આઅદાલતે ેફોજદારી પરચુરણ અરજી િ ક્રમાંક ૨૬૯૭ ઓફ ૨૦૦૫ માં તા. ૧૦.૦૮.૨૦૦૫ ના આદેશ દ્વારા આપેલ દિશાનિર્દેશ મુજબ રૂપિયા ૧૪.૨૫/- લાખની રકમ નીચેની અદાલતે માં જમા કરાવી અને તે જ રકમ કોઈ રાષ્ટ્રીયકૃત બેંકમાં એફ.ડી.આર. (બાંધી મુદ્તની થાપણ રસીદ) તરીકે મૂકી દેવાની હતી, તેમાં કોઈપણ પ્રકારની અનિશ્ચિતતા રહેતી નથી. બન્ને આદેશો દિવસના પ્રકાશ જેટલા સ્પષ્ટ છે.

ત્યારબાદ પણ, ફોજદારી પરચુરણ અરજી ક્રમાંક ૯૭૩૪ ઓફ ૨૦૦૫ માં રકમ જમા કરવા માટે સમયવધારો માગતા, તા. ૨૬.૦૮.૨૦૦૫ ના આદેશ દ્વારા અદાલતે સમયવધારો આપતા ફરી એકવાર પૂર્વ દિશા નિર્દેશોને પુનરોચ્ચાર કર્યો કે આવી રકમ બાંધી મુદ્તની થાપણ રૂપે મૂકી દેવી. તા. ૧૦.૦૮.૨૦૦૫ નો પૂર્વ આદેશ સીધી રીતે સર્વિસ થયો ન હતો અને રિટ સુરત સ્થિતઅદાલતે ની રજિસ્ટ્રી દ્વારા મોકલવામાં આવી હતી, જ્યારે તા. ૨૬.૦૮.૨૦૦૫ નો બીજો આદેશ અરજદારો દ્વારા સત્ર ન્યાયાલય માં સર્વટ કરવામાં આવ્યો હતો.

{૩૪} તા. ૦૨.૦૮.૨૦૦૫ ના રોજ, જેમ કે પ્રતિસાદકર્તા નં.૪ ના જવાબી સોગંદનામા માંથી સ્પષ્ટ થાય છે, અરજદારે રકમ જમા કરવા અરજી કરી ત્યારે તત્કાલીન નાજિર (પ્રતિસાદકર્તા નં.૩) એ તે અરજી પ્રતિસાદકર્તા નં.૨ સમક્ષ મૂકી, જેમણે રૂપિયા ૧૪.૨૫/- લાખની રકમ ‘ફોજદારી અદાલતે ડિપોઝિટ ફોર નાઉ’ શીર્ષક હેઠળ જમા કરવાનો આદેશ કર્યો. તા. ૨૬.૦૮.૨૦૦૫ ના આદેશમાં પણ તા. ૧૦.૦૮.૨૦૦૫ ના પૂર્વ આદેશનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રતિસાદકર્તા નં.૨ ને તા. ૧૦.૦૮.૨૦૦૫ નો પૂર્વ રિટ પણ તે જ દિવસે, એટલે કે તા. ૦૨.૦૮.૨૦૦૫ ના રોજ બપોરે ૦૧:૦૦ વાગ્યે પ્રાપ્ત થયો હતો, છતાં તેમણે પોતાના આદેશમાં કોઈ ફેરફાર કરવાનો પસંદ કર્યો નહોતો. તેમને પક્ષકારોને બોલાવી જરૂરી આદેશો પસાર કરવા અથવા પોતે જ ઉચ્ચ ન્યાયલયે ના આદેશનું યોગ્ય પાલન કરવા માટે કાર્યવાહી કરવાની સંપૂર્ણ છૂટ હતી.

ઉપરોક્ત દિશાનિર્દેશો મુજબ રકમને બાંધી મુદતની થાપણ તરીકે મૂકી દેવાની સ્પષ્ટ સૂચના આપવામાં આવી હતી. તેમાં કોઈપણ પ્રકારની અનિશ્ચિતતા કે શંકાનો અણમાત્ર અંશ પણ નહોતો કે આ કાર્યવાહી નીચેની અદાલતે ના સ્તરે અમલમાં મુકવાની હતી. નાજિર પણ એટલો જ જવાબદાર હતો કે ઉચ્ચ ન્યાયલયે ના આદેશોનું યોગ્ય રીતે પાલન થાય તેની ખાતરી કરે. આ કોઈ અસામાન્ય આદેશો નહોતા કે જેને સમજવા માટે વિશેષ ઊંડાણપૂર્વક સમજવાની જરૂર પડે. માનીએ કે ઉચ્ચ ન્યાયલયે સમક્ષ રહેલા મુદ્દામાં વિદ્વાન જે.એમ.એફ.સી. પાસે સ્વતંત્ર રીતે મુદ્દાનો વિચાર કરીને આદેશ આપવાની સત્તા ન હોય, તો પણ ઓછામાં ઓછું અધ્યક્ષ અધિકારી તરીકે તેમનું કર્તવ્ય હતું કે આદેશ વાંચીને ઉચ્ચ ન્યાયલય દ્વારા આપવામાં આવેલા દિશાનિર્દેશોનું પાલન કરે.

{૩૫} મુખ્ય અધિકારી(ન્યાયાધિકારી)એ ઉચ્ચ ન્યાયલય ના આદેશોનું આવું પાલન સુનિશ્ચિત કરવું જરૂરી હતું. એ વાત તદ્દન સાચી છે કે વહીવટી પક્ષે મંત્રાલયના કર્મચારીઓએ વહીવટ ચલાવવા માટે અદાલતે ને મદદ કરવાની હોય છે, છતાં ન્યાયિક અને સુપરવાઈઝરી (નિરીક્ષણ) ક્ષમતામાં, શ્રેષ્ઠ અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલ નિર્દેશોનું પાલન કરીને પોસ્ટની જવાબદારીઓ પૂર્ણ કરવાની જવાબદારી મુખ્ય અધિકારીની બને છે. ફરીથી, પ્રતિવાદી નંબર ૩ અને ૪ દ્વારા સોગંદનામામાં જણાવ્યા મુજબ, નાજિરે પ્રતિવાદી નંબર ૨ નું ધ્યાન દોર્યું હતું. નાજિર સીધી રીતે

નિર્દેશોનું પાલન કરીને રકમ બાંધી મુદતની થાપણમાં મૂકી શક્યા હોત. તેમણે વિદ્વાન જીલ્લા અને સત્ર ન્યાયાધીશ ને જાણ કરી શકી હોત, પરંતુ તેમણે તેનાથી વિપરીત ઉચ્ચ ન્યાયલયે ને પાલન અંગેનો અહેવાલ આપ્યો હતો જે રકમના બાંધી મુદતની થાપણ બાબતે મૌન છે. આમ હકીકત એ રહે છે કે ખાસ કરીને પ્રતિવાદી નંબર ૨ અને પ્રતિવાદી નંબર ૩ ઉચ્ચ ન્યાયલયે ના નિર્દેશોનો અમલ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે. ધ્યાન ન દોરવા બદલ પક્ષકારો પર દોષ ઢોળવાનો નવો પ્રયાસ ફરી એકવાર સદ્ભાવના (બોના ફાઈડ) થી દૂરનો બચાવ છે.

{૩૬} ન્યાયિક અને વહીવટી (મંત્રાલયી) કાર્યો વચ્ચેના તફાવત પર ઘણો ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે અને પ્રતિવાદી નંબર ૨ એ 'જ્યુડિશિયલ ઓફિસર્સ પ્રોટેક્શન એક્ટ, ૧૮૫૦' અને 'જજિસ (પ્રોટેક્શન) એક્ટ, ૧૯૮૫' નો આશરો લેવા માટે પણ પ્રયાસ કર્યો છે, એવા આધારે કે તેમની વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે તેઓ મુક્તિ ધરાવે છે. 'જમાલ ઉદ્દીન અહમદ વિરુદ્ધ અબુ સાલેહ નજમુદ્દીન અને અન્ય', (૨૦૦૩) ૪ SCC ૨૫૭ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ના નિર્ણયનો સંદર્ભ લેવો યોગ્ય રહેશે, જેનો ફરો-૧૪ આ મુજબ વંચાય છે:

“ઉચ્ચ ન્યાયલયે દ્વારા બજાવવામાં આવતા કાર્યોને વ્યાપકપણે ન્યાયિક અને વહીવટી કાર્યોમાં વિભાજિત કરી શકાય છે. ન્યાયિક કાર્યો મુખ્યત્વે અદાલતે ના નિયમો મુજબ ન્યાયાધીશો દ્વારા જ બજાવવાના હોય છે અને તે અન્યને સોંપી શકાતા નથી (ડેલિગેટ કરી શકાતા નથી). જોકે, વહીવટી કાર્યો ન્યાયાધીશોએ પોતે જ, વ્યક્તિગત રીતે અથવા સામૂહિક રીતે અથવા બે કે તેથી વધુના જૂથમાં બજાવવા જરૂરી નથી, અને જ્યાં સુધી આવું સોંપવા પર કાયદાનો કોઈ પ્રતિબંધ ન હોય ત્યાં સુધી ગૌણ કર્મચારીઓને અધિકૃતતા દ્વારા સોંપી શકાય છે અથવા સોંપવામાં આવી શકે છે. દરેક ઉચ્ચ ન્યાયલયે માં કેટલાક વહીવટી અને મંત્રાલયી સ્ટાફ હોય છે જે સંસ્થા તરીકે ઉચ્ચ ન્યાયલયે નો તેટલો જ ભાગ છે અને તેમને વહીવટી અને મંત્રાલયી કાર્યો બજાવવાની જવાબદારી સોંપવાનો હેતુ હોય છે. રજિસ્ટ્રી અને તેમાં રહેલા અધિકારીઓને સત્તા આપીને અથવા તેમને સત્તા સોંપીને અથવા અદાલતે વતી કેટલીક વસ્તુઓ કરવાની મંજૂરી આપીને 'ડેલિગેશન' (સોંપણી) તેમજ 'ઓથોરાઈઝેશન' (અધિકૃતતા) હોઈ શકે છે, જેથી ન્યાયાધીશોને ન્યાયિક કામગીરી બજાવવામાં મદદ મળે. અધિકૃતતા ઔપચારિક

અર્પણ અથવા મંજૂરીનું સ્વરૂપ લઈ શકે છે અથવા અનુમોદન કે સંમતિ દ્વારા હોઈ શકે છે. આવી સોંપણી અથવા અધિકૃતતા એ માત્ર સગવડની બાબત નથી પરંતુ ઘણીવાર અનિવાર્યતા હોય છે. ન્યાયાધીશો પહેલેથી જ ન્યાયિક કાર્યો કરવાના કાર્યથી અતિશય બોજ હેઠળ છે અને તેમના સમય અને શક્તિ પરની મર્યાદાઓ એટલી બધી છે કે તેમને વહીવટી અથવા મંત્રાલયી કાર્યોમાંથી મુક્ત કરી, ન્યાયિક કાર્યો બજાવવામાં શક્ય તેટલો વધુ સમય અને શક્તિ ફાળવવા દેવા એ જાહેર હિતમાં છે, જે કાર્યો ઔચિત્ય, તર્ક અથવા અનિવાર્યતાના કોઈપણ સિદ્ધાંત પર ન્યાયાધીશો દ્વારા કરવા જરૂરી નથી. કોઈ દાવાઓ અથવા દસ્તાવેજ પ્રાપ્ત કરવો અને તેને સુનાવણી અથવા નીચેની ના હેતુ માટે ન્યાયાધીશ સમક્ષ રજૂ કરવા યોગ્ય બનાવવો અને ચુકાદા પછીના ઘણા કાર્યો, જે કાર્યો વહીવટી અને મંત્રાલયી પ્રકૃતિના હોય છે, તે સામાન્ય રીતે ઉચ્ચ ન્યાયલયના સ્ટાફને સોંપવામાં આવે છે, ઘણીવાર નિયમોમાં જોગવાઈ કરીને અથવા મુખ્ય ન્યાયાધીશના આદેશો હેઠળ અથવા પ્રેક્ટિસ નિર્દેશો જારી કરીને, અને કેટલીકવાર નિયમોની ગેરહાજરીમાં, માત્ર રૂઢિગત પ્રેક્ટિસ દ્વારા. પ્રેક્ટિસ કાયદાનું બળ મેળવે છે અને પ્રેક્ટિસ જેટલી જૂની હોય તેટલું તેનું બળ વધારે હોય છે. ન્યાયાધીશો ભાગ્યે જ અદાલતે માં રજૂ કરવા માટે જરૂરી કોઈપણ દસ્તાવેજ વ્યક્તિગત રીતે સ્વીકારે છે. અદાલતે માં રજૂ કરવા માટે જરૂરી દાવાઓ, અરજીઓ, મેમોરેન્ડમ અથવા અન્ય દસ્તાવેજો હંમેશા વહીવટી અથવા મંત્રાલયી સ્ટાફ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે, જેઓ આવા દસ્તાવેજોની પ્રાથમિક ચકાસણી પણ કરે છે જેથી તે વ્યવસ્થિત હોવાનું જણાય અને પછી દસ્તાવેજોને ન્યાયાધીશ સમક્ષ રજૂ કરવા યોગ્ય બનાવે, જેથી ન્યાયાધીશનો કિંમતી સમય એવી બાબતો પાછળ વેડફાય નહીં જેની સાથે ન્યાયાધીશે વ્યક્તિગત રીતે વ્યવહાર કરવાની જરૂર નથી.”

- {૩૭} નિશ્ચિતપણે, સામાવાળા ક્રમાંક ૩ એ વિદ્વાન અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશનું ધ્યાન દોર્યું હતું, પરંતુ તેઓ કામ અધૂરું છોડી શકતા નહોતા. તે અદાલતે ના નાઝીર તરીકે તેમની ફરજ વહીવટી સહાય પૂરી પાડવાની અને ઉચ્ચ ન્યાયલયે ના નિર્દેશ મુજબ જમા કરાયેલ રકમને FDR માં મૂકાશે તેની ખાતરી કરવાની હતી. સામાવાળા ક્રમાંક ૨ તરફથી કોઈ ચૂક અથવા બેદરકારી થવા છતાં, તે કારણે સામાવાળા ક્રમાંક ૩ પોતાની ફરજ બજાવવા માંથી મુક્ત થઈ શકતા નહોતા.
- {૩૮} આથી, અરજદારો દ્વારા જમા કરાયેલ રકમને આ અદાલતે ના નિર્દેશ મુજબ સ્થિર થાપણ (FDR) તરીકે મૂકવાની ક્રિયા મંત્રાલયી કાર્ય ગણાવી શકાય, કારણ કે

તેમાં કોઈ વ્યક્તિના વિવેક માટે કંઈ જ બાકી નહોતું. જમાલુદ્દીન એહમદ –વિરુદ્ધ – અબુ સાલેહ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નક્કી કર્યું છે કે ન્યાયિક કાર્ય એ પક્ષકારોને સાંભળ્યા બાદ વિવાદો પર નિર્ણય કરવાનું કાર્ય છે, અને તે નિર્ણય પક્ષકારોના અધિકારો અને ફરજો નક્કી કરે છે. જ્યારે મંત્રાલયી કાર્ય એ કાયદેસર સત્તા દ્વારા આપવામાં આવેલ આદેશનું પાલનરૂપે કરવામાં આવતું કાર્ય છે, જેમાં વ્યક્તિએ પોતાનો વિવેક ઉપયોગ કરવો પડતો નથી. નિશ્ચિતપણે, જ્યારે અરજદારો દ્વારા અરજી કરવામાં આવી, ત્યારે સ્થિર થાપણ (FDR)નો આદેશ સામાવાળા ક્રમાંક ૨ દ્વારા જ આપવાનો હતો, કારણ કે તેમને ઉચ્ચ ન્યાયલયે ના આદેશનું યોગ્ય પાલન થાય તેની ખાતરી કરવી આવશ્યક હતી. તેમણે જે કાર્ય કરવાનું હતું તે મૂળભૂત રીતે મંત્રાલયી કાર્ય તરીકે ગણાવી શકાય.

પદ્યુમાં, State of Maharashtra v. Saeed Sohail Sheikh (2012) 13 SCC 192 કેસમાં, Province of Bombay v. Kushaldas S. Advani AIR 1950 SC 222 ના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપતા સર્વોચ્ચઅદાલતે એક કસોટી નક્કી કરી છે — એટલે કે, શું ન્યાયિક રીતે નિર્ણય કરવાની કોઈ ફરજ છે? જે મૂળ કસોટી છે તે એ છે કે અર્ધ-ન્યાયીક સત્તા અને વહીવટી કાર્ય વચ્ચેનો તફાવત નક્કી કરવા માટે ‘ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ’નું અસ્તિત્વ મહત્વપૂર્ણ છે.

{૩૯} પ્રતિવાદી નંબર ૨નું એમ પણ કહેવું છે કે, તે સ્વીકાર્યા વિના પણ, જો એમ માની લેવામાં આવે કે અધિકારીએ ‘ન્યાયિક પક્ષે’ નહીં પરંતુ ‘વહીવટી પક્ષે’ કાર્ય કર્યું હતું, તો પણ તેમ કરતી વખતે, આ ક્ષતિમાં પ્રતિવાદી નંબર ૨ ના ભાગે કોઈ ખરાબ ઈશદો નહોતો. આઅદાલતે અલબત્ત તમામ સામગ્રીની તપાસ કરતી વખતે પ્રતિવાદી નંબર ૨ નું કૃત્ય દ્વેષપૂર્ણ અથવા બદધર્શદાપૂર્વકનું હોવાનું જણાવ્યું નથી. તે ક્યાંયથી પણ એવું ફલિત થતું નથી કે રકમ જમા ન કરાવવાના આવા કૃત્યથી તેને ફાયદો થવાનો હતો. તે પ્રથમ દૃષ્ટિએ ક્ષતિ અથવા બેદરકારીનું કૃત્ય છે. ફરજ પ્રત્યે જરૂરી સાવચેતીનો અભાવ જણાય છે. પ્રતિવાદી નંબર ૨ એ એકવાર નોંધ્યું હતું કે અગાઉનો આદેશ આવ્યો ન હતો અને રકમ સ્વીકારતી વખતે, જ્યારે તેઓ ‘અત્યારે’ જમા કરાવવાનો નિર્દેશ આપે છે અને તેમ છતાં, તેમણે ૧૦.૦૮.૨૦૦૫ ના આવા આદેશને શોધવાની તસ્દી લીધી નહોતી કે તે જ દિવસે રિટ મળવા છતાં તેમણે તેમના અગાઉના આદેશને બદલવાનો પ્રયાસ કર્યો નહોતો.

{૪૦} પ્રતિવાદી નંબર ૨ દ્વારા લેવામાં આવેલી દલીલ એવી છે કે જ્યુડિશિયલ ઓફિસર્સ પ્રોટેક્શન એક્ટ, ૧૮૫૦ ની કલમ ૧ એ ન્યાયાધીશોને રક્ષણ પૂરું પાડે છે જેમણે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કર્યું હોય અને ન્યાયિક ફરજના પાલન માટે તેમના દ્વારા આદેશ આપવામાં આવ્યો હોય. તેમના મતે આ બાબત 'રાયાપુડી સુબ્બા રાવ વિરુદ્ધ એડવોકેટ જનરલ, આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય' ના કેસમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણય હેઠળ આવરી લેવામાં આવશે.

“[૮] આ દલીલ સ્પષ્ટપણે અસ્વીકાર્ય છે. ન્યાયિક અધિકારીઓના સંરક્ષણ અધિનિયમ, ૧૮૫૦ ની કલમ ૧ મુજબ આ પ્રાપ્ત છે :

“કોઈ ન્યાયાધીશ, દંડાધિકારી , શાંતિ ન્યાયાધિકારી, જિલ્લા સમાહર્તા અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ, જે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરે છે, તે પોતાના ન્યાયિક કર્તવ્યના નિર્વહમાં કરેલા અથવા કરાવવા આદેશિત કોઈપણ કાર્ય માટે, તેની અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદામાં હોય કે ન હોય, કોઈપણ નાગરિક અદાલત માં તેની સામે દાવો કરવામાં જવાબદાર ગણાશે નહીં :

પરંતુ શરત એવી છે કે તે સમયે તેણે સદભાવના સાથે પોતાને તે કાર્ય કરવા અથવા કરાવવા આદેશ આપવા માટે અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતો હોવાનું માન્યું હોય; તેમજ કોઈપણ અદાલતનો અધિકારી અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ, જેને આવા ન્યાયાધીશ, દંડાધિકારી , શાંતિ ન્યાયાધિકારી, જિલ્લા સમાહર્તા અથવા અન્ય ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરતા વ્યક્તિના કાનૂની વોરંટ અથવા આદેશનો અમલ કરવો ફરજિયાત હોય, તે વ્યક્તિ સામે પણ કોઈ નાગરિક અદાલત માં એવો દાવો કરવામાં આવશે નહીં, કારણ કે તેણે એવો વોરંટ અથવા આદેશ અમલમાં મૂક્યો હોય, જે તે માટે ફરજિયાત હતો, જો તે જારી કરનાર વ્યક્તિના અધિકારક્ષેત્રમાં આવતો હોત.”

[૯] આ અદાલતે અનવર હુસેન વિરુદ્ધ અજોય કુમાર મુકર્જી તથા અન્ય કેસમાં દર્શાવ્યા મુજબ, આ કલમ ન્યાયિક અધિકારી દ્વારા તેના ન્યાયિક હિસ્સામાં કરવામાં આવેલા અથવા કરાવવા આદેશિત બે વ્યાપક પ્રકારના કાર્યોને સંરક્ષણ આપે છે. પ્રથમ પ્રકારમાં તે કાર્યો આવે છે, જે તેના અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદામાં આવે છે. બીજા પ્રકારમાં તે કાર્યોનો સમાવેશ થાય છે, જે કદાચ ન્યાયિક અધિકારીના અધિકારક્ષેત્રમાં ન આવતા હોય, છતાં તે સદભાવના સાથે એમ માનીને કરવામાં આવ્યા હોય કે તેને તે કાર્ય

કરવા અથવા કરાવવા આદેશ આપવા અધિકાર હતો.

[૧૦] પ્રથમ પ્રકારના કાર્યો, જે તેના ન્યાયિક કર્તવ્યના નિર્વહમાં કરવામાં આવ્યા હોય, તેમાં કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલ સંરક્ષણ સંપૂર્ણ હોય છે, અને તે બાબતે કોઈ તપાસ સ્વીકારવામાં આવશે નહીં કે તે કાર્ય અથવા આદેશ ભૂલભર્યો હતો કે નહીં, અથવા તો ગેરકાયદેસર હતો કે નહીં, અથવા સદભાવના વગર કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં.”

{૪૧} 'એસ.પી. ગોયલ વિરુદ્ધ કલેક્ટર ઓફ સ્ટેમ્પ્સ, દિલ્હી', (૧૯૯૬) ૧ એસ.સી.સી. ૫૭૩ નો નિર્ણય પણ આ જ અર્થનો છે, જ્યાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે રજિસ્ટરિંગ ઓફિસર અને કલેક્ટર ઓફ સ્ટેમ્પના ક્ષેત્રપૂર્ણ, પ્રેરિત અને બદલવાપૂર્વકના કાર્યો અંગેના કોઈપણ આક્ષેપની ગેરહાજરીમાં, સેવાઓમાં કથિત ખામી બદલ ગ્રાહક સુરક્ષા અધિનિયમ હેઠળની ફરિયાદમાં તેમની સત્તાવાર ફરજોના પાલનમાં શુદ્ધ નિષ્ઠાથી કરવામાં આવેલા કાર્યો માટે જ્યુડિશિયલ ઓફિસર્સ પ્રોટેક્શન એક્ટ, ૧૯૫૦ હેઠળ રક્ષણ આપ્યું હતું. અદાલતે ના જણાવ્યા અનુસાર સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૨(૯) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કલેક્ટર ઓફ સ્ટેમ્પ ઉક્ત જ્યુડિશિયલ ઓફિસર્સ પ્રોટેક્શન એક્ટ, ૧૯૫૦ હેઠળ સુરક્ષિત છે.

{૪૨} ઉપરોક્ત ચર્ચાના અનુસંધાને, અરજદારોની દાદ ધ્યાને લેવા પાત્ર છે. ૧૪.૨૫ લાખ રૂપિયાની રકમ પર ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજને ધ્યાનમાં લેતા, શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા ભૂલ કરનાર અધિકારીની આંતરિક જવાબદારી નક્કી કરી શકાય છે. જો કે, ત્યાં સુધી, આ પ્રક્રિયાએ અરજદારોને તેમના કોઈ વાંક વિના તેમના લેણાંથી વંચિત રાખવા જોઈએ નહીં. આ નિષ્ક્રિયતા અને આઅદાલતે ના આદેશોના બિન-અમલીકરણ માટે કોને જવાબદાર ઠેરવી શકાય તેવા પ્રશ્નો હોવા માત્રથી આ અદાલતે અરજદારોને તેમના હકનો ઇનકાર કરી શકે નહીં. એ એક બિનવિવાદાસ્પદ હકીકત છે કે જો આઅદાલતે ના આદેશનું યોગ્ય પાલન થયું હોત, તો તે રકમ પર એફ.ડી.આર. મુજબ વ્યાજ મળ્યું હોત, એટલું જ નહીં પરંતુ વર્ષ ૨૦૧૪ થી, અરજદારોએ પોતાની રકમ પાછી મેળવવા માટે ઠેર ઠેર ભટકવું પડ્યું છે.

{૪૩} આ તબક્કે 'કાલુરામ સીતારામ વિરુદ્ધ ડોમિનિયન ઓફ ઇન્ડિયા', એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ મુંબઈ ૫૦ ના કિસ્સામાં મુંબઈ ઉચ્ચ ન્યાયલયે ના નિર્ણયનો લાભદાયક સંદર્ભ લેવો જરૂરી છે. ઉચ્ચ ન્યાયલયે ચાંદીના ચાર ચોસલાની ડિલિવરી ન

થવાને કારણે થયેલા નુકસાન માટે રેલવે વહીવટની જવાબદારીના પ્રશ્ન પર વિચાર કરી રહી હતી. ભારતીય રેલવે અધિનિયમની કલમ ૭૫ એ ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૭૨ હેઠળ રેલવે વહીવટની જવાબદારી પર વૈધાનિક મર્યાદાઓ નિર્ધારિત કરી છે જે રેલવે દ્વારા લઈ જવા માટે સોંપવામાં આવેલા પ્રાણીઓ અથવા માલના નુકસાન, વિનાશ અથવા બગાડ માટે રેલવે વહીવટની જવાબદારીને વ્યાખ્યાયિત કરે છે. મુંબઈ ઉચ્ચ ન્યાયલયે ના જણાવ્યા અનુસાર આ એક વિશિષ્ટ દાવાઓ હતો એ અર્થમાં કે, ચાંદીના ચાર ચોસલા બિહાર રાજ્યના બલિયા પહોંચ્યા હતા અને જે વ્યક્તિ પાસે રેલવેની પહોંચ (રસીદ) હતી અથવા રેલવે વહીવટીતંત્રના નિયમો મુજબ જે જરૂરી હતું તેને સોંપવાને બદલે, તે એવી વ્યક્તિને સોંપવામાં આવ્યા હતા જે સ્વીકાર્યપણે તે મેળવવા માટે અધિકૃત ન હતી. રેલવે વહીવટીતંત્રના એક કર્મચારીની મિલીભગતને કારણે આ શક્ય બન્યું હતું જે તે સમયે પાર્સલ ક્લાર્ક હતો. તેથી મુંબઈ ઉચ્ચ ન્યાયલયે ના જણાવ્યા અનુસાર, માલ મોકલનારને થયેલું નુકસાન સંપૂર્ણપણે રેલવે વહીવટીતંત્રના કર્મચારી દ્વારા કરવામાં આવેલી બેદરકારી અથવા તેનાથી પણ વધુ છેતરપિંડીને કારણે હતું. રેલવે વહીવટીતંત્રે પાર્સલ ક્લાર્ક અને ચાંદીના ચોસલા મેળવનાર વ્યક્તિ સામે આ ચોસલાની ઉચાપત માટે દાવાઓ ચલાવ્યો હતો. અદાલતે ના જણાવ્યા અનુસાર રેલવે વહીવટીતંત્રના કર્મચારી દ્વારા કરવામાં આવેલી ઉચાપત પણ કાયદાના અર્થમાં નુકસાન ગણાશે, પરંતુ કાનૂની ટેકનિકલિટી સિવાય એમાં કોઈ શંકા નહોતી કે માલ મોકલનારને કોઈ અકસ્માત કે કુદરતી હોનારતને કારણે નુકસાન થયું નથી, પરંતુ એટલા માટે થયું છે કારણ કે રેલવે વહીવટીતંત્રનો એક કર્મચારી અપ્રમાણિક નીકળ્યો અને રેલવે વહીવટીતંત્રના નિયમોની વિરુદ્ધ અને તેની સત્તાના ભંગમાં કાર્ય કર્યું. ઉક્ત પરિસરમાં માનનીય ન્યાયમૂર્તિ એમ.સી. છાબલાએ (જેઓ તે સમયે ન્યાયાધીશ હતા) તેમની અજોડ શૈલીમાં ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું કે જ્યારે રાજ્ય કોઈ નાગરિક સાથે વ્યવહાર કરે છે, ત્યારે તેણે ટેકનિકલિટી પર આધાર રાખવો જોઈએ નહીં, એકવાર નાગરિકનો દાવાઓ ન્યાયી જણાય, ત્યારે કાનૂની બચાવ ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, રાજ્યએ એક પ્રામાણિક વ્યક્તિ તરીકે વર્તવું જોઈએ.

“[૧૨] હવે, અમને વારંવાર એ કહેવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે કે જ્યારે રાજ્ય કોઈ નાગરિક સાથે વ્યવહાર કરે ત્યારે તેણે સામાન્ય રીતે ટેકનિકલીટીઓ (તકનીકી મુદ્દાઓ) પર આધાર રાખવો જોઈએ નહીં, અને જો રાજ્યને

સંતોષ હોય કે નાગરિકનો દાવાઓ ન્યાયી છે, ભલે તેની પાસે કાયદાકીય બચાવના રસ્તાઓ ખુલ્લા હોય, તો પણ તેણે, પ્રતિષ્ઠિત ન્યાયાધીશો દ્વારા કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, એક પ્રમાણિક વ્યક્તિ તરીકે વર્તવું જોઈએ. આ કિસ્સામાં, સર જમશેદજીના આગ્રહથી, અમે કાયદાનું અર્થઘટન કર્યું છે અને કાયદા મુજબ કદાચ વાદીનો કોઈ દાવાઓ બનતો જ નથી. પરંતુ કાયદાથી દૂર જઈને અને કેસની ન્યાયીતા (ઈક્વિટી) તરફ જોતા એમાં કોઈ શંકા નથી કે વાદીને થયેલા નુકસાન માટે રેલવે વહીવટીતંત્ર જવાબદાર છે. મેં અગાઉ કહ્યું તેમ, રેલવે વહીવટીતંત્રના અપ્રમાણિક સેવકને કારણે જ વાદીને રૂ. ૨૦,૦૦૦ થી વધુનું આ ભારે નુકસાન વેઠવું પડ્યું છે અને અમને ખાતરી છે કે ભારત સરકાર (ડોમિનિયન ઓફ ઇન્ડિયા), ભલે અમે તેનો દાવો ફગાવી રહ્યા છીએ, તેમ છતાં વિચાર કરશે કે વાદીને થયેલા નુકસાન માટે તેને કંઈક વ્યાજબી વળતર ચૂકવવું જોઈએ કે નહીં. સર જમશેદજીએ અમને ખાતરી આપી છે કે તેઓ તેમના અસીલ, ભારત સરકાર સમક્ષ આ દ્રષ્ટિકોણ રજૂ કરવા માટે તેમના શ્રેષ્ઠ પ્રયાસો કરશે, અને અમને કોઈ શંકા નથી કે ભારત સરકારને સર જમશેદજી દ્વારા આ કેસમાં નિષ્પક્ષ, વ્યાજબી અને ન્યાયી દ્રષ્ટિકોણ અપનાવવા અને વાદીની ન્યાયી ફરિયાદના નિવારણ માટે કંઈક કરવા માટે સમજાવવામાં આવશે.”

{૪૪} ‘યુ.પી.એસ.આર.ટી.સી. વિરુદ્ધ ઇમ્તિયાઝ હુસૈન’ ના કિસ્સામાં, જે AIR 2006 SC 649 માં નોંધાયેલ છે, લેબરઅદાલતે ના એવોર્ડમાં કારકુની અથવા અંકગણિતની ભૂલના સુધારણાના સંબંધમાં ઇક્વિટીની ખૂબ જ કહેવત, એટલે કે, ‘actus curiae neminem gravabit’ પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. સર્વોચ્ચઅદાલતે દ્વારા જે ઠરાવવામાં આવ્યું છે તેનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે કે આ સૂત્ર ન્યાય અને સારા વિવેક પર આધારિત હતું જે કાયદાના વહીવટ માટે સુરક્ષિત અને ચોક્કદાવાઓ માર્ગદર્શિકા તરીકે કામ કરે છે.

“[૮] સંહિતાની કલમ ૧૫૨ હેઠળની જોગવાઈનો આધાર ‘actus curiae neminem gravabit’ સૂત્ર પર આધારિત છે, એટલે કેઅદાલતે નું કાર્ય કોઈ પણ માણસને નુકસાન પહોંચાડશે નહીં. આ સૂત્ર "ન્યાય અને સારા વિવેક પર આધારિત છે, અને કાયદાના વહીવટ માટે સુરક્ષિત અને ચોક્કદાવાઓ માર્ગદર્શક પૂરો પાડે છે", ફીમેન વિ. ટ્રાનાહ (12 C.B.

406) માં કેસવેલ J. એ કહ્યું હતું. અદાલતે ની અજાણતા થયેલી ભૂલ જે કોઈપણ પક્ષના હેતુને નુકસાન પહોંચાડી શકે છે તે સુધારવી જ જોઈએ અને માત્ર તે જ સુધારી શકાય છે. નિષ્ણાંત કન્સ્ટ્રક્શન કંપની (P) લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા (AIR 1966 SC 1047) માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે અંકગણિતની ભૂલ એ ગણતરીની ભૂલ છે, કારકુની ભૂલ એ લખવામાં કે ટાઈપ કરવામાં થયેલી ભૂલ છે જ્યારે આકસ્મિક ભૂલ અથવા ચૂકમાંથી ઉદ્ભવતી ભૂલ એ અદાલતે ના ભાગે બેદરકારીથી થયેલી ભૂલ છે જે સુધારવાને પાત્ર છે. આ મુદ્દાને સ્પષ્ટ કરવા માટે એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે જે કિસ્સામાં ઓર્ડરમાં એવું કંઈક હોય જેનો હુકમનામું િમાં ઉલ્લેખ નથી, તો તે અજાણતા રહી ગયેલી ચૂક અથવા ભૂલનો કિસ્સો ગણાશે કારણ કે ભૂલ અથવા ચૂક અદાલતે ને આભારી છે જે કંઈક કહી શકે છે અથવા કંઈક કહેવાનું ચૂકી શકે છે જેનો તેનો કહેવાનો કે ચૂકવાનો ઇરાદો નહોતો. આવી ભૂલોના સુધારણાની સુવિધા માટે ગુણદોષ પર કોઈ નવી દલીલો અથવા પુનઃ દલીલો ગ્રાહ્ય રાખી શકાય નહીં. મૂળ ઓર્ડર અથવા હુકમનાં આની શરતોમાં ફેરફાર કરવા, બદલવા અથવા ઉમેરવા માટે આ જોગવાઈનો ઉપયોગ કરી શકાય નહીં, જેથી અસરમાં, કેસમાં ચુકાદા પછી અસરકારક ન્યાયિક આદેશ પસાર કરી શકાય.

[૯] ઇક્વિટીની કહેવત, એટલે કે, *actus curiae neminem gravabit* – અદાલતે નું કાર્ય કોઈ માણસને નુકસાન પહોંચાડશે નહીં, તે લાગુ થશે. આ સૂત્ર ન્યાય અને સારા વિવેક પર આધારિત છે જે કાયદાના વહીવટ માટે સુરક્ષિત અને ચોકદાવાઓ માર્ગદર્શક તરીકે કામ કરે છે. બીજું સૂત્ર છે, *lex non cogit ad impossibilia* – કાયદો માણસને તે કરવા માટે મજબૂર કરતો નથી જે તે સંભવિત રીતે કરી શકતો નથી. કાયદો પોતે અને તેનો વહીવટ, તેની સામાન્ય ઉક્તિઓમાં જે રીતે કરે છે તેમ, અશક્યતાઓ માટે દબાણ કરવાના તમામ ઇરાદાઓને અસ્વીકાર કરે છે તેમ સમજવામાં આવે છે, અને કાયદાના વહીવટે ચોકદાવાઓ કિસ્સાઓની વિચારણામાં તે સામાન્ય અપવાદને અપનાવવો જોઈએ. ઉપરોક્ત સૂત્રોની ઉપયોગિતાને આ અદાલત દ્વારા નીચેના દાવાઓમાં મંજૂર કરવામાં આવી છે

રાજ કુમાર ડે વિ. તારાપદા ડે (1987 (4) SCC 398),

ગુરશરણ સિંહ વિ. નવી દિલ્હી મ્યુનિસિપલ તબદીલ

(1996 (2) SCC 459) અને

મોહમ્મદ ગાઝી વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. અને અન્ય

(2000(4) SCC 342).

સીપીસીની કલમ ૧૫૨ ને લાગુ પડતા સિદ્ધાંતો યુ.પી. એક્ટની કલમ ૬(૬) ને સ્પષ્ટપણે લાગુ પડે છે. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં લેબરઅદાલતે મૂળભૂત રીતે કરવામાં આવેલા એવોર્ડમાં સુધારો કરવા માટે ન્યાયી નહોતી. ઉચ્ચ ન્યાયલયે પણ આ પાસા પર વિચાર કર્યો ન હતો અને વર્તમાન અરજદાર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ પિટિશનનો નિર્ણય આ મહત્વપૂર્ણ મુદ્દા સિવાયના અન્ય મુદ્દાઓ પર કર્યો હતો.

{૪૫} આ જ સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે દ્વારા ‘તબદીલ જી.એફ.આઈ.એલ. વિરુદ્ધ લિબ્રા બિલ્ડ ટેક પ્રાઇવેટ લિમિટેડ’ ના કિસ્સામાં આપવામાં આવેલ ચુકાદો છે, જ્યાં જી.એફ.આઈ.એલ. કંપની ફરિયાદમાં ગઈ હતી. કંપનીના લેણદારોએ દેશભરની વિવિધઅદાલત માં કંપની વિરુદ્ધ વિવિધ દાવા અરજીઓ દાખલ કરી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે એક અરજી પર સુનાવણી કરતા દેશમાં પડતર તમામ દાવાઓ સર્વોચ્ચ અદાલતે માં ટ્રાન્સફર કર્યા હતા.અદાલતે ના નિર્દેશ મુજબ જી.એફ.આઈ.એલ. સમિતિએ મિલકતો વેચવાની હતી અને તેણે કંપનીઓની કેટલીક મિલકતોની હરાજી માટે જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરી હતી. અરજદારોએ હરાજીમાં ભાગ લીધો અને વેચાણ માટે જાહેરાત કરાયેલ મિલકત ખરીદવા માટે તેમની બોલી રજૂ કરી. સફળ બોલી લગાવનાર તરીકે જાહેર થયા પછી, અરજદારે વેચાણની મંગી રાખેલી પૂરેપૂરી મોટી રકમ અને પ્રશ્ન હેઠળની મિલકત ખરીદવા માટે સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની રકમ પણ જમા કરાવી દીધી હતી. કરારના પોતાના ભાગનું અક્ષરશઃ પાલન કર્યા પછી પણ, વેચનાર જી.એફ.આઈ.એલ. સમિતિ અરજદારોને મિલકતનો કબજો સોંપવામાં નિષ્ફળ રહી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે આદેશ પસાર કરતી વખતે અને પ્રશ્ન હેઠળના વ્યવહારને રદ કરતી વખતે, કંપનીને વ્યાજ સાથે વેચાણની તમામ રકમ પરત કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. જ્યાં સુધી સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની રકમ પરત કરવાનો સંબંધ હતો, સર્વોચ્ચ અદાલતે અરજદારોને વિવિધ કારણો આપીને રાજ્યની તિજોરીમાંથી રિફંડ મેળવવા માટે રાજ્ય સરકારનો

સંપર્ક કરવાની મંજૂરી આપી હતી. આ એક એવો કિસ્સો હતો જ્યાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ના આદેશ દ્વારા વ્યવહાર રદ થવાને પરિણામે સંબંધિત કરાર શૂન્ય જાહેર થયો હતો, જે અરજદારને સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની ખરીદી માટે રાજ્યને ચૂકવેલા નાણાં પાછા મેળવવા માટે હકદાર બનાવે છે. આ પૃષ્ઠભૂમિ સાથે, ઉપર જણાવ્યા મુજબ, અદાલતે નો એવો અભિપ્રાય હતો કે ઇકિવટીનું સૂત્ર જે સુસ્થાપિત છે તેને ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે, એટલે કે "એક્ટસ ક્યુરી નેમિનમ ગ્રેવાનિટ" જેનો અર્થ છે –અદાલતે નું કાર્ય કોઈને નુકસાન પહોંચાડશે નહીં.

{૪૬} આ સંબંધમાં સર્વોચ્ચઅદાલતે ના તારણો અને અવલોકનો કે જે ફકરા- ૩૭, ૩૮ અને ૩૯ માં નોંધાયેલ છે તે અહીં રજૂ કરવા ફાયદાકારક રહેશે:

[૩૭] અમારી વિચારપૂર્ણ દૃષ્ટિએ, આ પ્રકારના કેસનો નિર્ણય કરતી વખતે, સમતાના એક સુસ્થાપિત સૂત્રને પણ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે, એટલે કે "અદાલતેનું કૃત્ય કોઈપણ વ્યક્તિને નુકસાન ન પહોંચાડે." બૃમ્સ લીગલ મેકિસમ્સ, ૧૦મી આવૃત્તિ, ૧૯૩૯, પૃષ્ઠ ૭૩ પર આ સૂત્રનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તે ન્યાય અને સદબુદ્ધિ પર આધારિત છે અને કાયદાના અમલીકરણ માટે સુરક્ષિત અને નિશ્ચિત માર્ગદર્શક રૂપે કાર્ય કરે છે. આ જ શબ્દોમાં આ સૂત્રનું વર્ણન [(જેનક. સેન્ટ. ૧૧૮)] માં પણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સિદ્ધાંત કોઈપણ ન્યાય પ્રણાલીની મૂળભૂત આધારશિલા છે અને અમારી ન્યાયશાસ્ત્ર પર પણ લાગુ પડે છે.

(જુઓ : બુષિંગ શિમટ્ઝ પ્રા. લિ. વિરુદ્ધ પી.ટી. મેનધાની તથા અન્ય (૧૯૭૭) ૨ એસસીસી ૮૩૫ અને રાજ કુમાર દે તથા અન્ય વિરુદ્ધ તારાપદા દે તથા અન્ય (૧૯૮૭) ૪ એસસીસી ૩૯૮)

[૩૮] આથી, સમતાના સિદ્ધાંત પર આધારિત કાનૂનનો સુસ્થાપિત નિયમ એવો છે કે કોઈ વ્યક્તિને તેની કોઈ ભૂલ વિના દંડિત કરી શકાતો નથી અને અદાલતે ના કૃત્યથી તેના કોઈપણ અધિકારને નુકસાન પહોંચાડવામાં આવતું નથી.

[૩૯] અમારી વિચારપૂર્ણ દૃષ્ટિએ, ઉપરોક્ત સૂત્ર આ કેસના તથ્યોમાં સંપૂર્ણ પ્રભાવ સાથે લાગુ પડે છે અને જો આવી સ્થિતિ હોય, તો અમારી દૃષ્ટિએ અરજદારોને સંબંધિત મિલ્કતો અંગે વેચાણ દસ્તાવેજની અમલવારી માટે સ્ટેમ્પ શુલ્ક ખરીદવામાં તેમણે જે સંપૂર્ણ રકમ ખર્ચી છે, તે રાજ્ય સરકાર

પાસેથી પરત મેળવવાનો અધિકાર છે. ખરેખર, ઉપર દર્શાવેલ છ કારણોના પ્રકાશમાં, જે અમારી દષ્ટિએ સ્પષ્ટપણે ઉપરોક્ત સૂત્રમાં સમાવાયેલ સિદ્ધાંતને આકર્ષે છે, રાજ્યને અરજદારો દ્વારા ચૂકવાયેલ સ્ટેમ્પ શુલ્કની રકમ પોતાના પાસે જ રાખવા માટે ઉપવિભાગીય દંડાધિકારીના આદેશનું સમર્થન કરવાનો કોઈ અધિકાર નથી. અરજદારોનો સદભાવનાપૂર્વકનો વાસ્તવિક દાવો માત્ર ટેકનિકલ આધાર પર નકારી શકાય નહીં.

{૪૭} પરિણામે, આ અરજી મંજૂર કરવામાં આવે છે. સામાવાળા ક્રમાંક ૪ ને રૂપિયા ૧૪.૨૫ લાખની મૂળ રકમ તાત્કાલિક મુક્ત કરવાની દિશા આપવામાં આવે છે. વ્યાજ અને વળતર સંબંધિત વિનંતી બાબતે, સામાવાળા ક્રમાંક ૧ ને સામાવાળા ક્રમાંક ૫ સાથે પરામર્શ કરીને, જો આ રૂપિયા ૧૪.૨૫ લાખની રકમ સંબંધિત સમયે સ્થિર થાપણ તરીકે મુકાઈ હોત, તો તેના પર કેટલું વ્યાજ પ્રાપ્ત થયું હોત તેની ગણતરી કરવા, રાષ્ટ્રીયકૃત બેંકમાંથી પ્રચલિત સ્થિર થાપણના વ્યાજ દરની વિગતો મેળવી, તે મુજબ ગણતરી કરવા દિશા આપવામાં આવે છે. આવી વ્યાજની રકમ ૦૨.૦૯.૨૦૦૫ થી આ આદેશની તારીખ સુધી ચૂકવવાની રહેશે. આ રકમ આ આદેશની નકલ પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી આઠ અઠવાડિયાની અંદર અરજદારોને ચુકવવાની રહેશે. ચેક અરજદાર ક્રમાંક ૧ ના નામે તૈયાર કરવામાં આવશે અને મુખ્ય ન્યાયિક દંડાધીકારી, સુરતનીઅદાલતે ના નાઝીર દ્વારા તેમને ૨૬ એપ્રિલ, ૨૦૧૭ અથવા તે પહેલાં સોંપવામાં આવશે.

{૪૮} પ્રતિવાદી નંબર ૨ અને પ્રતિવાદી નંબર ૩ – નાઝિરની જવાબદારી નક્કી કરવાના સંબંધમાં, ઉપર નોંધ્યા મુજબ, જ્યુડિશિયલ ઓફિસર્સ (પ્રોટેક્શન) એક્ટ, ૧૮૫૦, અને જજિસ (પ્રોટેક્શન) એક્ટ, ૧૯૮૫, બંને તેમની ન્યાયિક ફરજના પાલનમાં કરવામાં આવેલા કાર્યને રક્ષણ આપે છે, પછી ભલે તે તેમના અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદામાં હોય કે ન હોય, શરત માત્ર એટલી છે કે તેમણે સદ્ભાવનાપૂર્વક કાર્ય કર્યું હોય. ૧૮૫૦ ના કાયદા હેઠળ તેમની સામે કોઈ પણ દીવાનીઅદાલત માં દાવો માંડી શકાતો નથી, જ્યારે ૧૯૮૫ ના કાયદા હેઠળ, કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય સરકાર અથવા સર્વોચ્ચઅદાલતે અથવા ઉચ્ચ અદાલતો ની દીવાની, ફોજદારી અથવા ખાતાકીય કાર્યવાહી દ્વારા કોઈપણ પગલાં લેવાની સત્તા પર આ રક્ષણ દ્વારા રોક લગાવવામાં આવી નથી.

{૪૯} આ મુખ્યત્વે વહીવટી પક્ષે કરવામાં આવેલું કાર્ય હતું કારણ કે તેમાં ન્યાયિક રીતે નક્કી કરવાનું ભાગ્યે જ કંઈ હતું અને તેમ છતાં તેને બંને કાર્યો એટલે કે ન્યાયિક તેમજ વહીવટી કાર્યનું મિશ્રણ કહી શકાય. આ તબક્કે જમાલ ઉદ્દીન અહમદ વિરુદ્ધ અબુ સાલેહ નજમુદ્દીન અને અન્ય (ઉપર મુજબ) ના નિર્ણયને યાદ કરતા, જે કહે છે કે ન્યાયાધીશો ન્યાયિક કાર્યના ભાર હેઠળ છે અને તેમની શક્તિ વહીવટી કાર્ય માટે વાળવી જોઈએ નહીં અને આવા કાર્ય માટે રોકાયેલા વહીવટી કર્મચારીઓ અનિવાર્યપણે આવા કાર્યો કરવા માટે જ છે. આઅદાલતે ના અભિપ્રાય મુજબ, કોઈપણ પ્રકારના દુર્ભાવનાપૂર્ણ અથવા દ્વેષપૂર્ણ કૃત્યની ગેરહાજરીમાં, પ્રથમ દ્રષ્ટિએ ચૂક અથવા જરૂરી કાળજીનો અભાવ જોવા મળ્યો હોવા છતાં, વર્તમાન કાર્યવાહીમાં કોઈપણ વસૂલાત માટે પ્રતિવાદી નંબર ૨ વિરુદ્ધ કોઈ નિર્દેશ જારી કરવો જરૂરી નથી.

(૩૦.૨) હાલના કેસના તથ્યો તરફ ફરી વળીએ તો, વળતર રકમ બાબતે, સમયગાળાના પસાર થવાને કારણે અને આલૂષણો ખૂબ જૂના હોવાને કારણે કોઈ બિલ ઉપલબ્ધ નથી, તેથી પ્રથમ માહિતી આપનાર શ્રી પરેશ ગાંધીનું શપથપત્ર આજે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

૩૧. વિદ્વાન અતિરિક્ત જાહેર અભિયોજક શ્રીમતી ઝવેરીએ જોરશોરથી આઅદાલતે સમક્ષ રજૂઆત કરી છે કે જેમણે મરણોત્તર પરીક્ષણ કર્યું તે તબીબે કિંમતી વસ્તુઓ સીલબંધ આવરણમાં સોંપી દીધી હતી. તેમણે પોતાની ફરજ પૂર્ણ કરી દીધી હતી. પોલીસ અધિકારીએ પણ તે સંબંધિતઅદાલતે ના નાઝીરને સોંપી દીધી હતી, તેથી તેમની ફરજ પણ પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી. ત્યારબાદ, તેઅદાલતે ના અધિકારીની ફરજ હતી કે તેઓ તેની કિંમત નક્કી કરે અને તેમની નિષ્ફળતા માટે રાજ્યને જવાબદાર ઠેરવવું જોઈએ નહીં, તેવી તેમની રજૂઆત છે.

૩૨. વિદ્વાન વકીલ શ્રી ગાંધી દ્વારા આનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે, તે આધારે કે બધા અધિકારીઓ રાજ્યના અધિકારીની વ્યાખ્યામાં આવે છે અને આ વહીવટી પક્ષની ફરજ હતી, જે નિભાવવી જરૂરી હતી. સમગ્ર પ્રક્રિયામાં વિદ્વાન વકીલ શ્રી ગાંધીનો અભિગમ એવો રહ્યો છે કે

બધા રાજ્યના અધિકારીઓ છે અને તેથી વહીવટી પક્ષે ફરજનું પાલન ન થવું રાજ્યની જવાબદારી બને છે.

૩૩. અમે સ્વીકારીએ છીએ કે દરેક કુટુંબના સભ્યોને તેમના માતા-પિતા, વડીલો અને પૂર્વજોની વસ્તુઓ પ્રત્યે લાગણીસભર લગાવ હોય છે. તેણીના અવસાનની રીત તેના સંતાનોના જીવનમાં ખૂબ કડવો અનુભવ છોડી જાય તેવી હોય છે અને ઓછામાં ઓછું તેઓ તેની વસ્તુઓને સંરક્ષિત રાખવા ઈચ્છે છે.

૩૩.૧) મૃતક શ્રી વીણાબેન ગાંધીના બંને ઘરેણાં – કાનની બુટ્ટી, હીરા અને હાથની વીંટીઓ – સોગંદનામાના સૂર અને લહેજા મુજબ અમૂલ્ય છે, પરંતુ તેમાં રહેલા સોનાનું માપ ૩૬ ગ્રામ ગણવામાં આવ્યું છે, જેમાં બુટ્ટી અને વીંટીમાં જડેલા હીરાની કિંમત આંકવામાં આવી નથી. કિંમતી વસ્તુઓ પરત કરવી શક્ય નથી તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, એક સંતુલન જાળવવું જરૂરી છે. જો સોનાનો વર્તમાન ભાવ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે, અને રાજ્યને ઉક્ત રકમ ચૂકવવાનો આદેશ આપતી વખતે રજાઅદાલતે ના ૧૦ ગ્રામ સોનાનો ભાવ રૂ. ૪૮,૬૭૦/- (અંકે રૂપિયા અડતાલીસ હજાર છસો ને સિત્તેર પૂરા) નોંધીને, અમે પીડિતો/પક્ષકારોને આશ્વાસન આપવા માટે એક ટોકન તરીકે રૂ. ૧,૭૫,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પંચોતેર હજાર પૂરા) ની રાઉન્ડ ઓફ રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપવો યોગ્ય માનીએ છીએ કે ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીમાં તેમને ભૂલી જવામાં આવ્યા નથી, જેવું કે સર્વોચ્ચઅદાલતે અંકુશ શિવાજી ગાયકવાડ વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૬ SCC ૭૭૦ માં નોંધાયેલ કિસ્સામાં ઠરાવ્યું છે. જો આપણે માત્ર વિલંબના આધારે આ દલીલને અવગણીએ તો કલમ ૩૫૭ અને ૩૫૭(A) નો મૂળ હેતુ જ નિષ્ફળ જશે.

૩૪. અંતિમ નોંધ તરીકે, અમારે એ ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર છે કે અમને પણ એ વાતનું

દુઃખ છે કે અમે ઉપર વિગતવાર જણાવેલ કારણોસર અરજદારની માતાની માલિકીની અને છેલ્લે તેમની પાસે રહેલી વસ્તુઓ/ચિહ્નો પરત કરવામાં અસમર્થ છીએ અને તેથી, ટોકન વળતર તરીકે, આ રકમ ફરિયાદીને ચૂકવવી જરૂરી છે જેઓ પોતાના વતી અને પોતાના તમામ ભાઈ-બહેનો વતી આ રકમ પ્રાપ્ત કરશે.

૩૫. આ ચુકાદાની નકલ મળ્યાની તારીખથી આઠ અઠવાડિયાની અંદર રાજ્ય દ્વારા આ રકમ ચૂકવવામાં આવશે. આ રકમ સીધી અરજદારના બેંક ખાતામાં જમા કરવામાં આવશે, એટલે કે એચ.ડી.એફ.સી. બેંક, વેજલપુર શાખા, ખાતા નંબર ૦૦૪૮૧૦૦૦૧૫૮૨૬૧ જેનો આઈ.એફ.એસ. કોડ HDFC0000048 છે. આ અંગેની વિગતો અરજદાર દ્વારા રજિસ્ટ્રી સાથે શેર કરવામાં આવશે.

૩૫.૧) છેલ્લે, પરંતુ સોથી મહત્વનું એ છે કે, ગુજરાત રાજ્ય ન્યાયિક અકાદમીના નિયામકશ્રીને વિનંતી મોકલવી કે તેઓ જિલ્લાઅદાલતે ના કર્મચારીઓ અને ઉચ્ચઅદાલતે ના દરેક કેડરના કર્મચારીઓ માટે સમયાંતરે તાલીમનું આયોજન કરે, જેથી તેઓ કાયદા, નિયમો અને વિનિયમો પર વ્યાજબી પકડ સાથે તેમની સંબંધિત ફરજો કુશળતાપૂર્વક અને ખંતપૂર્વક બજાવી શકે.

૩૫.૨) એક અઠવાડિયા કે પખવાડિયાની પ્રારંભિક ઓરિએન્ટેશન તાલીમ આવકાર્ય હોવા છતાં, તમામ સ્તરે સતત શિક્ષણ એ માત્ર સંસ્થાના ગુણાત્મક વિદ્યાવાઓ માટેની પ્રતિબદ્ધતાની નિશાની નથી, પરંતુ પક્ષકારો અને સમગ્ર નાગરિકો પ્રત્યેની એક જવાબદારી પણ છે. તેને સાચા અર્થમાં નિભાવવામાં આવે.

૩૫.૩) જરૂરી અનુવર્તી કાર્યવાહી માટે ચુકાદાની એક નકલ નિયામકશ્રી, ગુજરાત રાજ્ય

ન્યાયિક અકાદમી અને ગુજરાત ઉચ્ચઅદાલતે ના રજિસ્ટ્રાર જનરલને મોકલવામાં આવે.

(ન્યાયમૂર્તી કુ. સોનીયા ગોકાણી)

(ન્યાયમૂર્તી શ્રી રાજેન્દ્ર એમ. સરીન)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.